Zbiór Orzeczeń

OPINIA RZECZNIKA GENERALNEGO
NILSA WAHLA
przedstawiona w dniu 25 lipca 2018 r.[1]

Sprawa C-150/17 P

Unia Europejska, reprezentowana przez Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
przeciwko

Kendrion NV

Odwołanie – Dopuszczalność – Odpowiedzialność pozaumowna – Rozsądny czas trwania postępowania – Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej – Obowiązek wydania orzeczenia w rozsądnym terminie – Szkoda majątkowa – Koszty gwarancji bankowej – Odsetki – Związek przyczynowy – Szkoda niemajątkowa – Podmioty prawne

1. Jakiego rodzaju szkody Unia Europejska ma obowiązek naprawić zgodnie z art. 340 TFUE osobom fizycznym, których prawo do rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie zostało naruszone przez Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej? W szczególności: w jakich okolicznościach należy przyznać odszkodowanie za szkodę spowodowaną rzekomo przez nadmierne opóźnienie?

2. Są to w istocie najważniejsze kwestie podniesione w odwołaniach wniesionych przez Unię Europejską, reprezentowaną przez Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej[2], i przez Kendrion NV od wyroku Sądu z dnia 1 lutego 2017 r., Kendrion/Unia Europejska, T-479/14 (zwanego dalej „zaskarżonym wyrokiem")[3], w którym Sąd przyznał spółce Kendrion pewne kwoty celem naprawienia szkód majątkowych i niemajątkowych poniesionych przez to przedsiębiorstwo w wyniku naruszenia obowiązku wydania orzeczenia w rozsądnym terminie w sprawie zakończonej wyrokiem z dnia 16 listopada 2011 r., Kendrion/Komisja, T-54/06[4].

3. Bardzo zbliżone zagadnienia podniesiono również w czterech innych odwołaniach – dwóch wniesionych przez Unię i dwóch wniesionych przez inne spółki – od dwóch wyroków Sądu, w których Sąd przyznał rekompensatę za szkody majątkowe i niemajątkowe poniesione przez te spółki w wyniku naruszenia obowiązku wydania orzeczenia w rozsądnym terminie. Również w odniesieniu do tych postępowań wydaję dziś opinię[5]. Niniejsza opinia powinna być zatem odczytywana w związku z tamtymi opiniami.

1 Język oryginału: angielski.

2 Zwanej dalej „Unią".

3 EU:T:2017:48.

4 Niepublikowany, EU:T:2011:667.

5 Sprawy połączone Unia Europejska/Gascogne Sack Deutschland i Gascogne oraz Gascogne Sack Deutschland i Gascogne/Unia Europejska, C-138/17 P i C-146/17 P, a także sprawy połączone Unia Europejska/ASPLA i Armando Álvarez oraz ASPLA i Armando Álvarez/Unia Europejska, C-174/17 P i C-222/17 P.

I. Okoliczności powstania sporu

4. Pismem złożonym w dniu 22 lutego 2006 r. Kendrion wniosła na podstawie (obecnego) art. 263 TFUE skargę na decyzję Komisji C(2005) 4634 z dnia 30 listopada 2005 r. dotyczącą postępowania na podstawie art. [101 TFUE] (sprawa COMP/F/38.354 – Worki przemysłowe) [zwaną dalej „decyzją C(2005) 4634"] [6].

5. Wyrokiem z dnia 16 listopada 2011 r. Sąd oddalił tę skargę [7]. Kendrion wniosła odwołanie od wyroku Sądu. Trybunał Sprawiedliwości, wyrokiem z dnia 26 listopada 2013 r. [8], oddalił odwołanie. W wyroku tym Trybunał orzekł jednak, że „czas trwania postępowania przed Sądem, który wyniósł prawie 5 lat i 9 miesięcy, nie [mógł być] uzasadniony jakąkolwiek z okoliczności właściwych [tamtej] sprawie" [9].

II. Postępowanie przed Sądem i zaskarżony wyrok

6. Pismem złożonym w dniu 26 czerwca 2014 r. Kendrion wniosła na podstawie art. 268 TFUE skargę przeciwko Unii Europejskiej, żądając naprawienia szkody, jakiej spółka ta miała doznać ze względu na czas trwania postępowania przed Sądem w sprawie T-54/06 zakończonej wyrokiem wydanym w dniu 16 listopada 2011 r. Kendrion zwróciła się w istocie do Sądu z żądaniem zasądzenia od Unii zapłaty kwoty 2 308 463,98 EUR z tytułu szkody majątkowej oraz kwoty 11 050 000 EUR z tytułu szkody niemajątkowej (lub ewentualnie kwoty 1 700 000 EUR). Wniosła także o powiększenie każdej z powyższych kwot o odsetki za zwłokę naliczane od dnia 26 listopada 2013 r. według stopy, którą Sąd uzna za rozsądną.

7. W zaskarżonym wyroku Sąd: (i) zasądził od Unii zapłatę odszkodowania w wysokości 588 769,18 EUR na rzecz Kendrion z tytułu szkody majątkowej poniesionej przez tę spółkę w wyniku naruszenia obowiązku wydania orzeczenia w rozsądnym terminie w sprawie zakończonej wyrokiem z dnia 16 listopada 2011 r., Kendrion/Komisja, T-54/06; (ii) zasądził od Unii zapłatę zadośćuczynienia w wysokości 6000 EUR na rzecz Kendrion z tytułu szkody niemajątkowej poniesionej przez to przedsiębiorstwo w wyniku naruszenia obowiązku wydania orzeczenia w rozsądnym terminie w sprawie T-54/06; oraz (iii) orzekł, że każda z tych kwot zostanie powiększona o odsetki za zwłokę naliczone od dnia ogłoszenia wyroku do dnia całkowitej zapłaty, według stopy procentowej stosowanej przez Europejski Bank Centralny do jego głównych operacji refinansujących, powiększonej o 3,5 punktu procentowego. Sąd oddalił skargę w pozostałym zakresie.

8. W odniesieniu do kosztów Sąd orzekł, że: (i) Unia pokrywa, poza własnymi kosztami, koszty poniesione przez Kendrion w związku z zarzutem niedopuszczalności, który doprowadził do wydania postanowienia z dnia 6 stycznia 2015 r., Kendrion/Unia Europejska (T-479/14); (ii) Kendrion, z jednej strony, oraz Unia Europejska, z drugiej strony, pokrywają własne koszty związane ze skargą, która doprowadziła do wydania tego wyroku, oraz (iii) Komisja Europejska pokrywa własne koszty.

6 Sprawy wspomniane w przypisie 5 powyżej także dotyczą postępowań wszczętych przez inne przedsiębiorstwa, które były adresatami decyzji C(2005) 4634.

7 Wyrok z dnia 16 listopada 2011 r., Kendrion/Komisja, T-54/06, niepublikowany, EU:T:2011:667.

8 Wyrok z dnia 26 listopada 2013 r., Kendrion/Komisja, C-50/12 P, EU:C:2013:771.

9 Ibidem, pkt 102.

III. Postępowanie przed Trybunałem i żądania stron

9. W odwołaniu wniesionym w dniu 24 marca 2017 r. Unia Europejska wnosi do Trybunału Sprawiedliwości o:

– uchylenie pkt 1 sentencji zaskarżonego wyroku;

– oddalenie przedstawionego przez Kendrion w postępowaniu w pierwszej instancji żądania naprawienia szkody majątkowej, jaką miało ponieść owo przedsiębiorstwo, lub – tytułem dalszego żądania ewentualnego – obniżenie wysokości tego odszkodowania do kwoty 175 709,87 EUR;

– obciążenie Kendrion kosztami postępowania.

10. W odniesieniu do odwołania głównego Kendrion wnosi natomiast do Trybunału o:

– stwierdzenie niedopuszczalności odwołania;

– ewentualnie, oddalenie odwołania jako bezzasadnego;

– obciążenie Unii Europejskiej kosztami postępowania.

11. W dniu 31 maja 2017 r. Kendrion złożyła odwołanie wzajemne na podstawie art. 176 regulaminu postępowania przed Trybunałem Sprawiedliwości, wnosząc do Trybunału o:

– uchylenie pkt 1–6 sentencji zaskarżonego wyroku;

– zasądzenie od Unii zapłaty odszkodowania w wysokości 2 308 463,98 EUR lub, ewentualnie, w wysokości, którą Trybunał uzna za właściwą, z tytułu szkody majątkowej oraz zadośćuczynienia w wysokości 1 700 000 EUR lub, ewentualnie, w wysokości, którą Trybunał uzna za właściwą, z tytułu szkody niemajątkowej;

– powiększenie tych kwot o odsetki naliczone według stopy, którą Trybunał uzna za właściwą;

– ewentualnie – przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania przez Sąd;

– obciążenie Unii kosztami postępowania.

12. W trakcie postępowania Komisja została dopuszczona do sprawy w charakterze interwenienta popierającego żądania Unii.

IV. Ocena zarzutów odwołania

13. Unia podnosi trzy zarzuty na poparcie swego odwołania. W ramach zarzutów odwołania pierwszego i drugiego Unia twierdzi, że Sąd naruszył prawo poprzez błędne zinterpretowanie pojęć „związku przyczynowego” i „szkody”. W ramach trzeciego zarzutu odwołania Unia twierdzi, że Sąd naruszył prawo i przedstawił niewystarczające uzasadnienie, gdy ustalił okres, w którym szkoda majątkowa została poniesiona.

14. Kendrion wnosi o odrzucenie odwołania jako niedopuszczalnego, a w każdym razie o oddalenie go jako bezzasadnego.

15. W swoim odwołaniu wzajemnym Kendrion podnosi cztery zarzuty. W pierwszym zarzucie odwołania Kendrion twierdzi, że Sąd naruszył prawo i nie przedstawił wystarczającego uzasadnienia, gdy uznał, że okres 26 miesięcy pomiędzy zakończeniem pisemnego etapu postępowania i otwarciem ustnego etapu postępowania był odpowiedni dla rozpatrzenia sprawy. W ramach drugiego zarzutu odwołania Kendrion zarzuca Sądowi oddalenie jej żądania zapłaty odszkodowania za odsetki zapłacone Komisji w okresie, w którym przekroczono rozsądny termin na wydanie orzeczenia (zwanym dalej „okresem przekroczenia rozsądnego terminu"). W ramach trzeciego zarzutu odwołania Kendrion podnosi, że Sąd naruszył prawo lub w każdym razie nie przedstawił wystarczającego uzasadnienia, gdy dokonał oceny okresu, za który przyznano Kendrion odszkodowanie z tytułu kosztów gwarancji bankowej. W ramach czwartego zarzutu odwołania Kendrion twierdzi, że Sąd naruszył prawo i nie przedstawił wystarczającego uzasadnienia, gdy przyznał Kendrion jedynie symboliczne zadośćuczynienie w wysokości 6000 EUR z tytułu szkody niemajątkowej.

16. Unia, popierana przez Komisję, wnosi do Trybunału o oddalenie odwołania wzajemnego.

17. W niniejszej opinii zbadam wpierw podniesiony przez Kendrion zarzut niedopuszczalności odwołania. Następnie przejdę do zarzutów odwołania dotyczących, po pierwsze, szkody majątkowej, a po drugie, szkody niemajątkowej. Wreszcie odniosę się do argumentów Kendrion dotyczących rozsądnego czasu trwania postępowania.

A. Dopuszczalność

18. Przed zbadaniem istoty niniejszej sprawy konieczne jest odniesienie się do pewnych kwestii dotyczących dopuszczalności, które podniosła Kendrion.

19. Zasadniczo Kendrion twierdzi, że odwołanie główne powinno zostać odrzucone w całości, ponieważ w niniejszym postępowaniu istnieje konflikt interesów: Unia Europejska jest reprezentowana przez Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (instytucję Unii), który występuje przed Trybunałem Sprawiedliwości (najwyższym organem sądowym w ramach tej instytucji)[10]. W związku z tym zdaniem spółki odwołanie prowadzi do naruszenia art. 47 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej (zwanej dalej „kartą"), który gwarantuje prawo do kontroli sprawowanej przez niezależny i bezstronny sąd. Kendrion podnosi też, że w przypadku uznania odwołania za dopuszczalne kontrola sprawowana przez Trybunał Sprawiedliwości powinna zostać ograniczona do oczywistych błędów Sądu.

20. Moim zdaniem argumentacja Kendrion dotycząca niedopuszczalności odwołania głównego nie zasługuje na uwzględnienie.

21. Artykuł 268 TFUE oraz art. 340 akapity drugi i trzeci TFUE bardzo wyraźnie powierzają Trybunałowi Sprawiedliwości Unii Europejskiej *wyłączną jurysdykcję* w odniesieniu do sporów dotyczących odpowiedzialności pozaumownej Unii[11]. Przepisy te nie zawierają żadnych wyjątków: Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej orzeka zatem także w przedmiocie odpowiedzialności wynikającej z jego własnych działań lub zaniechań, niezależnie od tego, czy wchodzą one w zakres jego funkcji administracyjnej, czy też funkcji sądowej. O ile wydaje się, że nie ma prawdziwych powodów do obaw w tych pierwszych sprawach[12], o tyle jurysdykcja w tych drugich może faktycznie zostać uznana za nie do końca doskonałe rozwiązanie. Jednakże powierzenie Trybunałowi Sprawiedliwości Unii Europejskiej tak szerokiej i pełnej jurysdykcji w zakresie skarg odszkodowawczych było niewątpliwie wyborem dokonanym przez twórców traktatów.

10 Dwa organy sądowe (Trybunał Sprawiedliwości i Sąd) będą łącznie określane jako „sądy Unii".

11 Zobacz także wyrok z dnia 17 lipca 2008 r., Komisja/Cantina Sociale di Dolianova i in., C-51/05 P, EU:C:2008:409, pkt 68 i przytoczone tam orzecznictwo.

12 Są to głównie sprawy pracownicze lub sprawy dotyczące zamówień publicznych.

22. Zgodnie z art. 13 ust. 2 TUE Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej „działa w granicach uprawnień przyznanych [mu] na mocy traktatów, zgodnie z procedurami, na warunkach i w celach w nich określonych". Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej nie może zatem stwierdzić braku swojej jurysdykcji, gdy spełnione są przesłanki jej istnienia wskazane w traktatach. Trybunał Sprawiedliwości nie może także tworzyć nowych podstaw dla jurysdykcji sądów lub trybunałów państw członkowskich, które wykraczają poza to, co wskazano w art. 274 TFUE [13]. Zreformowanie, w razie konieczności, obowiązującego aktualnie systemu środków kontroli sądowej Unii należy zatem do państw członkowskich zgodnie z art. 48 TUE [14].

23. Postępowanie wszczęte na podstawie art. 268 i 340 TFUE należy prowadzić zgodnie z przepisami statutu Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej dotyczącymi rozdziału jurysdykcji. Stosownie do tego Trybunał Sprawiedliwości orzekł już, że żądanie zapłaty przez Unię odszkodowania w związku z domniemywanym naruszeniem przez Sąd obowiązku wydania orzeczenia w rozsądnym terminie należy wnieść do Sądu [15].

24. W takiej sprawie Unia jest co do zasady reprezentowana przez instytucję odpowiedzialną za zdarzenie, które ma leżeć u podstaw domniemywanej szkody [16]. W niniejszej sprawie instytucją tą jest Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, ponieważ Sąd jest częścią tej instytucji [17]. Kendrion także broniła takiego stanowiska przez Sądem [18].

25. W związku z tym w postępowaniu takim jak postępowanie w niniejszej sprawie instytucja ta działa jako strona, co pociąga za sobą wszystkie związane z tym skutki w zakresie jej praw i obowiązków. W szczególności art. 56 statutu Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej stanowi, że „odwołanie [do Trybunału Sprawiedliwości od orzeczeń Sądu] może zostać wniesione przez *każdą stronę*, której żądania nie zostały uwzględnione, w całości lub w części" [19]. Trudno jest zrozumieć, dlaczego przepis ten należałoby rozumieć jako odnoszący się do każdej strony *z wyjątkiem Unii Europejskiej*, gdy jest ona reprezentowana przez Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej.

26. Przecież w świetle zasady równości broni [20], gdy jedna ze stron ma prawo do wniesienia odwołania, takie prawo musi przysługiwać także pozostałym stronom, jeżeli są spełnione odpowiednie przesłanki. W związku z tym nie dostrzegam podstaw dla twierdzenia, że Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej nie jest uprawniony do wniesienia odwołania od wyroku Sądu w sprawie, w której działał jako pozwany reprezentujący Unię Europejską i który to wyrok uważa za wadliwy.

27. Pragnę jednak podkreślić, że Trybunał Sprawiedliwości konsekwentnie orzeka, iż możliwość dostępu do niezawisłego i bezstronnego sądu stanowi fundament prawa do rzetelnego procesu sądowego. Z tego względu każdy sąd jest zobowiązany zbadać te kwestie z urzędu [21]. W świetle argumentów podniesionych przez Kendrion uważam za konieczne zbadanie, czy w ramach niniejszego postępowania Trybunał Sprawiedliwości może nie być bezstronny w rozumieniu tego orzecznictwa.

13 Przepis ten stanowi: „*Z zastrzeżeniem właściwości Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej określonej traktatami*, spory, których stroną jest Unia, nie są z tego tytułu wyłączone spod jurysdykcji sądów krajowych" (wyróżnienie moje).

14 Zobacz podobnie wyrok z dnia 25 lipca 2002 r., Unión de Pequeños Agricultores/Rada, C-50/00 P, EU:C:2002:462, pkt 45.

15 Zobacz w szczególności wyrok z dnia 26 listopada 2013 r., Kendrion/Komisja, C-50/12 P, EU:C:2013:771, pkt 95.

16 Zobacz dalej moja opinia w sprawie Feralpi i in./Komisja, C-85/15 P, C-86/15 P, C-88/15 P i C-89/15 P, EU:C:2016:940, pkt 74 i przytoczone tam orzecznictwo.

17 Zobacz art. 13 ust. 1 TUE i art. 19 ust. 1 TUE.

18 Zobacz postanowienie z dnia 6 stycznia 2015 r., Kendrion/Unia Europejska, T-479/14, niepublikowane, EU:T:2015:2, pkt 10.

19 Wyróżnienie moje.

20 Trybunał Sprawiedliwości konsekwentnie orzeka, że art. 47 karty zawiera w sobie, jako element zasady skutecznej ochrony sądowej, zasadę równości broni lub równości procesowej. Zobacz między innymi wyrok z dnia 30 czerwca 2016 r., Toma i Biroul Executorului Judecătoresc Horaţiu-Vasile Cruduleci, C-205/15, EU:C:2016:499, pkt 36 i przytoczone tam orzecznictwo.

21 Wyrok z dnia 1 lipca 2008 r., Chronopost/UFEX i in., C-341/06 P i C-342/06 P, EU:C:2008:375, pkt 46–48.

28. W tym względzie należy przypomnieć, że sąd musi spełnić dwa warunki, aby można było uznać go za bezstronny: po pierwsze, wszyscy członkowie sądu muszą być *subiektywnie* bezstronni, to znaczy żaden z nich nie może okazywać stronniczości lub osobistych uprzedzeń, a po drugie, sąd musi być *obiektywnie* bezstronny, to znaczy powinien zapewnić dostateczne gwarancje, by wykluczyć w tym względzie wszelkie uzasadnione wątpliwości [22].

29. Jeśli chodzi o pierwszy warunek, należy domniemywać, że sędzia jest bezstronny, chyba że zostanie wykazane, iż jest inaczej [23]. Chociaż regulamin postępowania przed Trybunałem Sprawiedliwości [24] nie zawiera żadnego szczegółowego przepisu w odniesieniu do wstrzymania się od głosu lub wyłączenia jego członków [25], strony mają możliwość powołania się na zasady wskazane w art. 18 statutu Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, gdy uznają, że jeden z członków Trybunału Sprawiedliwości (sędzia lub rzecznik generalny) [26], który rozpatruje ich sprawę, nie powinien znaleźć się w składzie Trybunału [27]. Jednakże nie można stwierdzić w niniejszej sprawie okoliczności tego rodzaju, zaś Kendrion nie przedstawiła żadnego konkretnego argumentu lub dowodu, które mogłyby wzbudzić w tym zakresie jakiekolwiek wątpliwości.

30. W każdym razie z orzecznictwa wynika, że w celu uniknięcia możliwości, że sędziowie rozpoznający daną sprawę nie będą bezstronni, lub nawet wrażenia takiego braku bezstronności sąd Unii rozpoznający skargę o odszkodowanie i zadośćuczynienie taką jak skarga wniesiona przez Kendrion musi orzekać w *innym składzie* niż ten, który rozpoznawał spór inicjujący postępowanie, którego czas trwania jest krytykowany [28]. Innymi słowy, żaden z członków sądu Unii, który rozpoznawał pierwszą skargę, nie może zasiadać w składzie rozpoznającym skargę wniesioną w następstwie tego pierwszego postępowania.

31. Kluczową kwestią w niniejszej sprawie wydaje się zatem raczej to, czy Trybunał Sprawiedliwości, *jako organ*, zapewnia wystarczające gwarancje, by wykluczyć wszelkie uzasadnione wątpliwości co do jego obiektywnej bezstronności. Z orzecznictwa ETPC wynika, że połączenie funkcji sądowych i niesądowych może wpływać na bezstronność sądu lub też nie, w zależności od okoliczności [29].

32. Z przyczyn wyjaśnionych poniżej i w świetle ograniczeń instytucjonalnych systemu sądowego Unii uważam, że w postępowaniu takim jak niniejsze Trybunał Sprawiedliwości spełnia wymagania dotyczące bezstronnego sądu. W szczególności argumenty przedstawione przez Kendrion pomijają rozróżnienie, jakiego należy dokonać między Trybunałem Sprawiedliwości Unii Europejskiej jako instytucją a organami sądowymi wchodzącymi w skład tej instytucji (aktualnie, Trybunałem Sprawiedliwości i Sądem) [30].

22 Ibidem, pkt 54 i przytoczone tam orzecznictwo.

23 Zobacz opinia rzecznika generalnego Y. Bota w sprawie Der Grüne Punkt – Duales System Deutschland/Komisja, C-385/07 P, EU:C:2009:210, pkt 335 i przytoczone tam orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (zwanego dalej „ETPC").

24 Przepisów takich nie ma także w regulaminie postępowania przed Sądem.

25 Można zastanawiać się, czy ustawodawca Unii nie powinien zapełnić tej luki. Rzeczywiście może wydawać się paradoksalne, że Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej nie ma szczegółowych zasad dotyczących wstrzymania się od głosu lub wyłączenia, podczas gdy sam konsekwentnie uznawał istnienie takich zasad na poziomie krajowym za konieczny warunek wstępny uznania organu krajowego za sąd w rozumieniu art. 267 TFUE (zob. podobnie wyrok z dnia 9 października 2014 r., TDC, C-222/13, EU:C:2014:2265, pkt 32 i przytoczone tam orzecznictwo). Kwestia ta nie ma jednak znaczenia dla niniejszego postępowania.

26 Zobacz podobnie wyrok z dnia 27 lutego 2018 r., Associação Sindical dos Juízes Portugueses, C-64/16, EU:C:2018:117, pkt 42.

27 Nie można wykluczyć, że fakt, iż członek Trybunału Sprawiedliwości nie wyłączył się lub nie wstrzymał się od głosu pomimo istnienia konfliktu interesów, może – gdy spełnione są określone warunki – stanowić podstawę wznowienia postępowania zgodnie z art. 44 statutu Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej.

28 Zobacz w szczególności wyrok z dnia 26 listopada 2013 r., Kendrion/Komisja, C-50/12 P, EU:C:2013:771, pkt 101.

29 Zobacz opinia rzecznika generalnego Y. Bota w sprawie Der Grüne Punkt – Duales System Deutschland/Komisja, C-385/07 P, EU:C:2009:210, pkt 330–332 i przytoczone tam orzecznictwo ETPC.

30 Zobacz art. 13 ust. 1 TUE i art. 19 ust. 1 TUE.

33. W tym względzie należy podkreślić, że w ramach instytucji istnieje wyraźne rozróżnienie pomiędzy stanowiskami administracyjnymi a sądowymi. Oznacza to, że z jednej strony doradca prawny do spraw administracyjnych Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej wraz z jego zespołem, a z drugiej strony członkowie i personel Trybunału Sprawiedliwości pracują w sposób odrębny i niezależny. W celu uniknięcia jakichkolwiek potencjalnych konfliktów interesów lub innych problemów związanych z dostępem do bezstronnego sądu, nie dochodzi pomiędzy nimi do przekazywania informacji ex parte w odniesieniu do przedmiotu postępowania.

34. Głównym punktem kontaktowym dla obydwu części instytucji jest prezes Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (zwany dalej „prezesem"), ponieważ kieruje on jednocześnie instytucją i jej najwyższym organem sądowym. W niniejszej sprawie decyzja o wniesieniu odwołania od wyroku Sądu została w istocie podjęta przez prezesa, który – w celu jej wykonania – wyznaczył na pełnomocnika doradcę prawnego do spraw administracyjnych Trybunału Sprawiedliwości [31].

35. Z tego właśnie powodu prezes nie ingeruje w sądowe prowadzenie niniejszej sprawy; nie zasiada w składzie Trybunału Sprawiedliwości rozpatrującym odwołanie, zaś odpowiedzialność za czynności proceduralne, które musiałby podjąć jako prezes Trybunału Sprawiedliwości, została delegowana na wiceprezesa Trybunału Sprawiedliwości.

36. W świetle powyższego jestem zdania, że Trybunał Sprawiedliwości jako organ spełnia także wymóg obiektywnej bezstronności w ramach niniejszego postępowania. W konsekwencji nie występuje naruszenie art. 47 karty.

37. Wreszcie nie widzę podstaw, by twierdzić, że w postępowaniu takim jak niniejsze Trybunał Sprawiedliwości powinien pełnić funkcję sądu odwoławczego (oraz ostatniej instancji) w sposób odmienny, niż jest to wymagane w każdej innej sprawie. Również w tym przypadku przepisy traktatu FUE (w szczególności art. 256 ust. 1 akapit drugi) oraz statutu Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (w szczególności art. 58) znajdują pełne zastosowanie także do niniejszego postępowania.

38. W braku jakichkolwiek konkretnych uwag Kendrion w tym zakresie trudno jest mi zrozumieć, dlaczego Trybunał powinien stosować mniej lub bardziej rygorystyczne standardy kontroli wyroku, od którego wniesiono odwołanie, w zależności od tożsamości strony, która podniosła dany zarzut odwołania. Z tego samego względu nie można zaakceptować twierdzenia, że Unia Europejska (rzeczywista pozwana w ramach postępowania ze skargi o odszkodowanie i zadośćuczynienie wniesionej na podstawie art. 268 i 340 TFUE) może mieć szersze lub węższe prawa proceduralne w zależności od tego, przez jaką instytucję jest reprezentowana.

39. W tych okolicznościach uważam odwołanie za dopuszczalne.

B. Co do istoty

1. Szkoda majątkowa

40. Trzy zarzuty odwołania podniesione przez Unię Europejską, jak również zarzuty odwołania drugi i trzeci podniesione przez Kendrion dotyczą ustaleń Sądu w przedmiocie szkody majątkowej, jaką Kendrion miała ponieść. W szczególności obie strony twierdzą, że Sąd naruszył prawo, rozpatrując roszczenia Kendrion odnoszące się do szkody wynikającej z kosztów gwarancji bankowej ustanowionej na rzecz Komisji w celu uniknięcia natychmiastowej zapłaty grzywny nałożonej decyzją C(2005) 4634. Kendrion podnosi ponadto, że Sąd naruszył prawo, oddalając jej roszczenie o odszkodowanie z tytułu odsetek zapłaconych Komisji za okres przekroczenia rozsądnego terminu.

31 Co istotne, pozostali członkowie Trybunału nie uczestniczyli w podjęciu tej decyzji, wbrew twierdzeniom Kendrion.

41. Uważam, że stosowne będzie rozpoczęcie mojej analizy prawnej powyższych kwestii od zbadania twierdzeń dotyczących kosztów gwarancji bankowej zapłaconych przez Kendrion. W tym celu rozpocznę od *pierwszego* zarzutu odwołania podniesionego przez Unię. Następnie, w trosce o kompletną analizę, zajmę się *drugim* zarzutem odwołania podniesionym przez Unię. Wówczas badanie pozostałych zarzutów odwołania dotyczących kosztów gwarancji bankowej nie będzie już potrzebne.

42. Na zakończenie zbadam drugi zarzut odwołania Kendrion, który dotyczy zapłaty odsetek od kwoty grzywny za okres przekroczenia rozsądnego terminu.

a) Koszty gwarancji bankowej: istnienie związku przyczynowego

43. W ramach pierwszego zarzutu odwołania Unia, popierana przez Komisję Europejską, kwestionuje przyjętą przez Sąd wykładnię pojęcia „związku przyczynowego" i jego zastosowanie. Zasadniczo Unia uważa, że nie istnieje bezpośredni związek przyczynowy pomiędzy naruszeniem przez Sąd w sprawie T-54/06 obowiązku wydania orzeczenia w rozsądnym terminie a szkodą poniesioną przez Kendrion w wyniku zapłacenia kosztów gwarancji bankowej. W szczególności Unia podkreśla, że szkoda ta była wynikiem podjętej przez Kendrion decyzji o utrzymaniu w mocy gwarancji bankowej przez cały czas postępowania, zamiast czego mogła ona zapłacić grzywnę nałożoną przez Komisję. Kendrion broni natomiast w tym względzie zaskarżonego wyroku; jej zdaniem koszty gwarancji bankowej zapłacone w okresie przekroczenia rozsądnego terminu wynikały z naruszenia przez Sąd obowiązku wydania orzeczenia w rozsądnym terminie.

44. Zacznę teraz od krótkiego przedstawienia toku rozumowania Sądu, a następnie wyjaśnię, dlaczego moim zdaniem pierwszy zarzut odwołania podniesiony przez Unię jest zasadny.

45. W pkt 64 i 65 zaskarżonego wyroku Sąd przytacza utrwalone orzecznictwo, zgodnie z którym szkoda, o której naprawienie wystąpiono w ramach roszczenia wynikającego z odpowiedzialności pozaumownej Unii, musi mieć charakter rzeczywisty i pewny, a ciężar dowodu w tym zakresie spoczywa na stronie skarżącej. Również do strony skarżącej należy dostarczenie dowodu istnienia związku przyczynowego, a więc wystarczająco bezpośredniego powiązania między zarzucanym instytucji zachowaniem i podnoszoną szkodą.

46. W pkt 81–84 zaskarżonego wyroku Sąd zauważył, że gdyby w postępowaniu w sprawach T-54/06 nie przekroczono rozsądnego terminu do wydania orzeczenia, Kendrion nie musiałaby uiścić żadnych kosztów gwarancji bankowej w okresie odpowiadającym temu przekroczeniu. Oznacza to w jego ocenie, że istnieje związek przyczynowy między naruszeniem obowiązku wydania orzeczenia w rozsądnym terminie a wystąpieniem szkody poniesionej przez Kendrion w związku z koniecznością zapłacenia kosztów gwarancji bankowej w okresie odpowiadającym przekroczeniu owego rozsądnego terminu.

47. Powołując się na wcześniejsze orzecznictwo (zwane dalej „orzecznictwem Holcim")[32], Sąd uznał w pkt 86 zaskarżonego wyroku, że co do zasady koszty gwarancji bankowej poniesione przez spółkę ukaraną decyzją Komisji są skutkiem własnej decyzji tej spółki o ustanowieniu gwarancji bankowej podjętej po to, by nie wykonać spoczywającego na niej zobowiązania zapłaty grzywny w terminie wyznaczonym sporną decyzją. Z tego względu koszty te nie mogą być normalnie postrzegane jako *bezpośrednia* konsekwencja zachowania instytucji.

32 Zobacz wyrok z dnia 21 kwietnia 2005 r., Holcim (Deutschland)/Komisja, T-28/03, EU:T:2005:139, pkt 123; postanowienie z dnia 12 grudnia 2007 r., Atlantic Container Line i in./Komisja, T-113/04, niepublikowane, EU:T:2007:377, pkt 38. Chciałbym zauważyć, że dotychczas Trybunał Sprawiedliwości nie miał okazji potwierdzić tej linii orzecznictwa.

48. Niemniej jednak Sąd odróżnił następnie w pkt 87–89 zaskarżonego wyroku rozpoznawaną sprawę od spraw, które stały się podstawą orzecznictwa Holcim. Sąd uznał, że w chwili gdy Kendrion wniosła skargę w sprawie T-54/06 oraz w chwili gdy ustanowiła ona gwarancję bankową, nie można było przewidzieć naruszenia obowiązku wydania orzeczenia w rozsądnym terminie, zaś Kendrion mogła słusznie oczekiwać, że jej skarga zostanie rozpoznana w rozsądnym terminie. Sąd zauważył też, że przekroczenie rozsądnego terminu do wydania orzeczenia w sprawie T-54/06 nastąpiło po podjęciu przez wnoszącą odwołanie pierwotnej decyzji o ustanowieniu gwarancji bankowej. Z tych względów uznał on, że związek między przekroczeniem rozsądnego terminu do wydania orzeczenia w sprawie T-54/06 a uiszczeniem kosztów gwarancji bankowej w okresie odpowiadającym temu przekroczeniu nie mógł zostać uznany za przerwany poprzez podjęcie przez Kendrion pierwotnej decyzji o niezapłaceniu od razu grzywny oraz o ustanowieniu gwarancji bankowej. W pkt 90 zaskarżonego wyroku Sąd stwierdził zatem, iż istnieje wystarczająco bezpośredni związek przyczynowy dla celów art. 340 TFUE.

49. Według mnie tok rozumowania Sądu jest błędny. Sąd akceptuje zasadniczo dorobek orzecznictwa Holcim, lecz następnie uznaje niniejszą sprawę za różniącą się od tych, które były przedmiotem wspomnianego orzecznictwa. Podobnie jak Sąd uważam, że orzecznictwo Holcim jest dobre, natomiast w przeciwieństwie do Sądu nie uważam, aby niniejsza sprawa zasadniczo różniła się od tamtych spraw: żadna z dwóch podstaw rozróżnienia wskazanych przez Sąd, niezależnie od tego, czy rozpatrywać je osobno, czy też łącznie, w mojej ocenie nie jest przekonująca.

50. Zanim wyjaśnię szczegółowo, dlaczego takie jest moje zdanie, chciałbym zaznaczyć, że zgodnie z utrwalonym orzecznictwem art. 340 TFUE nie może być interpretowany jako przepis wymagający naprawienia przez Unię każdej szkody będącej konsekwencją, choćby odległą, zachowania instytucji Unii [33]. W związku z tym w postępowaniu dotyczącym odpowiedzialności pozaumownej Unii nie wystarczy, by zachowanie będące przedmiotem skargi było jedną z przyczyn zarzucanej szkody; zachowanie to musi być *decydującą* przyczyną szkody [34]. Innymi słowy, wystarczające powiązanie istnieje wyłącznie wówczas, gdy szkoda jest bezpośrednią konsekwencją bezprawnego działania odpowiedzialnej instytucji i nie zależy od wystąpienia innych przyczyn, pozytywnych lub negatywnych [35].

1) Przewidywalność bezprawnego zachowania

51. Pierwszą przywołaną przez Sąd podstawą dokonania rozróżnienia między niniejszą sprawą a sprawami będącymi podstawą orzecznictwa Holcim jest to, że w chwili gdy Kendrion wniosła skargę w sprawie T-54/06 oraz w chwili gdy ustanowiła ona gwarancję bankową, *nie można było przewidzieć* naruszenia przez Sąd obowiązku wydania orzeczenia w rozsądnym terminie.

33 Zobacz podobnie wyrok z dnia 4 października 1979 r., Dumortier i in./Rada, 64/76, 113/76, 167/78, 239/78, 27/79, 28/79 i 45/79, EU:C:1979:223, pkt 21. W nowszym orzecznictwie zob. postanowienie z dnia 31 marca 2011 r., Mauerhofer/Komisja, C-433/10 P, niepublikowane, EU:C:2011:204, pkt 127 i przytoczone tam orzecznictwo.

34 Zobacz postanowienie z dnia 31 marca 2011 r., Mauerhofer/Komisja, C-433/10 P, niepublikowane, EU:C:2011:204, pkt 127 i przytoczone tam orzecznictwo.

35 Zobacz podobnie opinia rzecznika generalnego A. Trabucchiego w sprawie Compagnie continentale France/Rada, 169/73, EU:C:1974:32, pkt 4.

52. Jednakże stwierdzenie to jest, po pierwsze, nieprawdziwe. Niestety w szeregu spraw rozpoznawanych przez Sąd na krótko przed skargą złożoną w sprawie T-54/06 czas trwania postępowania był znaczny [36]. Odnosi się to przede wszystkim do spraw dotyczących stosowania reguł konkurencji Unii, w szczególności karteli [37], które to sprawy znane są ze swojej złożoności i czasochłonności i mogą wymagać równoległego lub skoordynowanego prowadzenia kilku spraw równocześnie.

53. Prawdą jest, że Kendrion, jak każdy inny skarżący, mogła spodziewać się tego, że jej sprawa zostanie rozpoznana w rozsądnym terminie. Niemniej w świetle praktyki Sądu i wcześniejszych spraw rozpatrywanych przez niego w odnośnym okresie obliczenie prawdopodobnego czasu trwania postępowania w celu oszacowania potencjalnych całkowitych kosztów gwarancji bankowej było zadaniem raczej niepewnym i trudnym.

54. Po drugie, i co ważniejsze, niezależnie od tego, czy nadmierne opóźnienie w sprawie T-54/06 dało się przewidzieć, Sąd popełnił błąd, odwołując się do pojęcia „przewidywalności" w celu ustalenia istnienia wystarczającego związku przyczynowego prowadzącego do powstania odpowiedzialności Unii.

55. Kluczową kwestią w niniejszej sprawie nie jest kwestia, czy strona, która rzekomo doznała szkody, była w stanie przewidzieć bezprawne zdarzenie skutkujące domniemywaną szkodą. Fundamentalne dla ustalenia odpowiedzialności pozaumownej Unii w niniejszej sprawie jest przede wszystkim to, czy domniemywana szkoda jest *bezpośrednią* konsekwencją bezprawnego zachowania instytucji.

56. Tego zagadnienia Sąd nie zbadał natomiast szczegółowo. Odnoszę wrażenie, że w kontekście takiego badania potencjalna nieprzewidywalność nadmiernego opóźnienia mogłaby być istotna tylko w dwóch okolicznościach. Żadna z tych okoliczności nie wystąpiła jednak w niniejszej sprawie.

57. Z jednej strony aspekt ten mógłby być istotny, gdyby Kendrion nie mogła później zmienić swojej pierwotnej decyzji o odroczeniu zapłaty i ustanowieniu gwarancji bankowej. Jak pokażę w pkt 68–74 poniżej, sytuacja taka nie miała jednak miejsca: w każdym momencie w toku postępowania sądowego Kendrion mogła uregulować grzywnę i wycofać gwarancję bankową. Zatem nawet jeśli sytuacja była początkowo niemożliwa do przewidzenia, Kendrion mogła dostosować swoje postępowanie do rozwoju wydarzeń.

58. Z drugiej strony potencjalna niemożność przewidzenia nadmiernego opóźnienia mogłaby być również istotna, gdyby Unia twierdziła przed Sądem, że Kendrion nie wykazała się należytą starannością w celu uniknięcia lub ograniczenia zakresu szkody, która mogła wyniknąć z podjętej przez nią decyzji o odroczeniu zapłaty grzywny do czasu zakończenia postępowania sądowego.

59. W tym względzie należy zauważyć, że zgodnie z utrwalonym orzecznictwem w postępowaniu dotyczącym odpowiedzialności pozaumownej trzeba zbadać, czy poszkodowany wobec ryzyka poniesienia szkody wykazał, jak osoba rozważna, należytą staranność w celu uniknięcia szkody lub ograniczenia jej zakresu. Związek przyczynowy może zostać przerwany poprzez niedochowanie należytej staranności przez poszkodowanego, w sytuacji gdy zachowanie to okazuje się decydującą przyczyną szkody [38].

36 Zobacz na przykład wyroki: z dnia 13 stycznia 2004 r., Thermenhotel Stoiser Franz i in./Komisja, T-158/99, EU:T:2004:2; z dnia 11 maja 2005 r., Saxonia Edelmetalle/Komisja, T-111/01 i T-133/01, EU:T:2005:166; z dnia 19 października 2005 r., Freistaat Thüringen/Komisja, T-318/00, EU:T:2005:363; z dnia 14 grudnia 2005 r., Laboratoire du Bain/Rada i Komisja, T-151/00, niepublikowany, EU:T:2005:450.

37 Zobacz między innymi wyroki: z dnia 11 grudnia 2003 r., Marlines/Komisja, T-56/99, EU:T:2003:333; z dnia 8 lipca 2004 r., Mannesmannröhren-Werke/Komisja, T-44/00, EU:T:2004:218; z dnia 14 grudnia 2005 r., Honeywell/Komisja, T-209/01, EU:T:2005:455; z dnia 15 marca 2006 r., BASF/Komisja, T-15/02, EU:T:2006:74.

38 Zobacz na przykład wyrok z dnia 18 marca 2010 r., Trubowest Handel i Makarov/Rada i Komisja, C-419/08 P, EU:C:2010:147, pkt 61. Zasada ta, jak spójnie orzekał Trybunał, stanowi ogólną zasadę wspólną dla wszystkich systemów prawnych państw członkowskich: zob. podobnie wyrok z dnia 5 marca 1996 r., Brasserie du pêcheur i Factortame, C-46/93 i C-48/93, EU:C:1996:79, pkt 85 i przytoczone tam orzecznictwo.

60. Jednak to nie z tego powodu Sąd odniósł się do owego aspektu w zaskarżonym wyroku. Sąd nie zastosował kryterium przewidywalności w celu zbadania, czy niedochowanie należytej staranności przez Kendrion skutkowało przerwaniem związku przyczynowego między domniemywaną szkodą a zachowaniem instytucji Unii będącym przedmiotem skargi; posłużył się natomiast tym pojęciem w celu ustalenia w pierwszej kolejności istnienia takiego związku.

61. Niemniej potencjalna nieprzewidywalność zdarzenia powodującego domniemywaną szkodę nie mówi nic o *czynniku decydującym* o domniemywanej szkodzie. Zakładając nawet, że nadmiernego opóźnienia nie dało się przewidzieć, fakt ten nie jest ani konieczny, ani wystarczający, by doprowadzić do powstania odpowiedzialności Unii.

62. W świetle powyższego jestem zdania, że w zaskarżonym wyroku Sąd błędnie zinterpretował i zastosował pojęcie „przewidywalności" dla celów art. 340 TFUE, aby ustalić istnienie związku przyczynowego między domniemywaną szkodą a zachowaniem będącym przedmiotem skargi.

2) Niedokonanie wyboru przez Kendrion

63. Drugą wskazaną przez Sąd podstawą odróżnienia niniejszej sprawy od spraw leżących u podstaw orzecznictwa Holcim jest to, że do przekroczenia rozsądnego terminu do wydania orzeczenia w sprawie T-54/06 doszło *po* podjęciu przez Kendrion decyzji o ustanowieniu gwarancji bankowej.

64. Również i ten aspekt jest w mojej ocenie nieistotny.

65. Na początku należy przypomnieć, że decyzja Komisji, taka jak decyzja C(2005) 4634, jest prawnie wiążąca i uznawana za ważną do czasu stwierdzenia jej nieważności przez sądy Unii. Jeżeli przedsiębiorstwo, na które Komisja nałożyła grzywnę, uważa, że decyzja Komisji jest bezprawna, a natychmiastowe jej wykonanie może powodować nieodwracalną szkodę, przedsiębiorstwo to może złożyć do sądów Unii wniosek o zastosowanie środka tymczasowego na podstawie art. 278 i 279 TFUE, jednocześnie składając skargę w przedmiocie ważności decyzji.

66. Jeżeli taki wniosek nie zostanie złożony lub jeżeli nie zostanie on uwzględniony przez sądy Unii, grzywna powinna zostać zapłacona, co do zasady, w terminie wskazanym w decyzji. Niezależnie od powyższego, zasady budżetowe Unii[39] przewidują, że Komisja może zezwolić na odroczenie zapłaty grzywny, pod warunkiem że dłużnik zobowiąże się do zapłaty odsetek za opóźnienie i ustanowi gwarancję finansową obejmującą nieuregulowany dług, mianowicie kwotę główną, jak również odsetki.

67. Przedsiębiorstwo zamierzające zakwestionować grzywnę przed sądami Unii ma zatem wybór: może albo uregulować grzywnę natychmiast (zasada), albo wnioskować o możliwość przedłożenia gwarancji bankowej (wyjątek). Wybór przedsiębiorstwa musi być *neutralny finansowo* dla Unii: odroczenie zapłaty nie może prowadzić do uszczuplenia budżetu Unii. Księgowy, który we współpracy z odpowiedzialnym urzędnikiem zatwierdzającym podejmuje decyzję w sprawie wniosku przedsiębiorstwa o odroczenie zapłaty, nie ma prawa do zmiany wysokości grzywny nałożonej przez Komisję jako instytucję (to jest przez kolegium komisarzy). Jednocześnie podjęta przez przedsiębiorstwo decyzja o natychmiastowym uregulowaniu grzywny – pomimo że przedsiębiorstwo ma zamiar zaskarżenia decyzji Komisji do sądów Unii – nie powinna prowadzić do bezpodstawnego

39 Artykuł 85 rozporządzenia Komisji (WE, Euroatom) nr 2342/2002 z dnia 23 grudnia 2002 r. ustanawiającego szczegółowe zasady wykonania rozporządzenia Rady (WE, Euratom) nr 1605/2002 w sprawie rozporządzenia finansowego mającego zastosowanie do budżetu ogólnego Wspólnot Europejskich (Dz.U. 2002, L 357, s. 1 – wyd. spec. w jęz. polskim, rozdz. 1, t. 4, s. 145). Rozporządzenie to, obowiązujące w czasie istotnym dla sprawy, zostało zastąpione rozporządzeniem delegowanym Komisji (UE) nr 1268/2012 z dnia 29 października 2012 r. w sprawie zasad stosowania rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE, Euratom) nr 966/2012 w sprawie zasad finansowych mających zastosowanie do budżetu ogólnego Unii (Dz.U. 2012, L 362, s. 1).

wzbogacenia Unii. Z tego względu z jednej strony, jeżeli sądy Unii potwierdzą decyzję Komisji, grzywna, której zapłatę odroczono, podlega zapłacie wraz z odsetkami. Z drugiej strony stwierdzenie nieważności zaskarżonej decyzji Komisji prowadzi do powstania po stronie Unii obowiązku zwrotu zapłaconych kwot powiększonych o odsetki naliczone według obowiązującej stopy [40].

68. Decyzja o odroczeniu zapłaty grzywny ewidentnie pozwala przedsiębiorstwu na dalsze rozporządzanie odnośnymi kwotami dopóty, dopóki postępowanie sądowe nie zostanie zakończone. Jednakże wynikają z tego również pewne dodatkowe koszty (związane z przedłożeniem gwarancji bankowej), których poniesienie przedsiębiorstwo musi zaakceptować także w sytuacji, gdy ostatecznie dojdzie do stwierdzenia nieważności zaskarżonej decyzji. Zatem do każdego przedsiębiorstwa ukaranego grzywną przez Komisję należy ocena, czy w jego finansowym interesie jest uregulowanie grzywny w wyznaczonym terminie czy też zwrócenie się o odroczenie jej zapłaty i ustanowienie gwarancji bankowej.

69. Wbrew temu, co sugeruje Sąd, istotne jest to, że nie chodzi tu o wybór, którego można dokonać tylko raz. Każde przedsiębiorstwo, które zdecydowało się przedłożyć gwarancję, może zawsze wycofać się z pierwotnej decyzji i dokonać zapłaty grzywny [41]. W ten sposób przedsiębiorstwo unika naliczania dodatkowych odsetek od kwoty głównej i może wycofać uprzednio ustanowioną gwarancję bankową.

70. Prawo Unii w żaden sposób nie zabrania przedsiębiorstwu wycofania gwarancji bankowej i uregulowania grzywny, jeżeli przedsiębiorstwo to uzna, że takie działanie będzie bardziej korzystne. Można zatem przyjąć, że jeżeli w żadnym momencie w toku postępowania przedsiębiorstwo nie zmieniło swojego pierwotnie dokonanego wyboru, było tak, ponieważ owo przedsiębiorstwo uznaje dalsze utrzymanie gwarancji bankowej za leżące nadal w jego interesie. W istocie to, czy decyzja pierwotna będzie nadal korzystna na późniejszym etapie, zależy od wielu czynników, które – jak zauważa Komisja – mogą zdecydowanie zmieniać się z biegiem czasu (koszt pożyczki, opłaty stosowane przez bank z tytułu gwarancji, zwrot generowany przez należną kwotę w przypadku zainwestowania jej w inną działalność itd.). Z perspektywy ekonomicznej zasadne jest zatem założenie, że przedsiębiorstwo może regularnie rozważać słuszność swojej decyzji pierwotnej.

71. Z tego względu, jak prawidłowo argumentowała Unia, decyzja o ustanowieniu gwarancji bankowej zamiast uregulowania grzywny nałożonej przez Komisję nie została podjęta jedynie na początku postępowania: decyzja ta była dobrowolnie i świadomie *podtrzymywana* (czy też *potwierdzana*) przez Kendrion przez cały czas trwania postępowania sądowego w sprawie T-54/06, również wtedy, gdy postępowanie stało się przewlekłe.

72. W pewnym zakresie potwierdza to Kendrion.

73. W swoich uwagach Kendrion podnosi, że podjęła pierwotną decyzję o ustanowieniu gwarancji bankowej, ponieważ uznała ją wówczas za „rozsądną z finansowego punktu widzenia". Następnie twierdzi, że trudno byłoby podjąć decyzję o wycofaniu gwarancji bankowej i zapłacie grzywny przed zakończeniem postępowania sądowego ze względu na wynikające z tej decyzji konsekwencje finansowe (zapłata znacznej kwoty odpowiadającej połowie jej kapitału własnego) i problemy praktyczne (w szczególności w stosunku do instytucji finansowych, które udzieliły gwarancji bankowej, oraz akcjonariuszy i innych zainteresowanych podmiotów).

40 Zobacz podobnie wyrok z dnia 12 lutego 2015 r., Komisja/IPK International, C-336/13 P, EU:C:2015:83. Jeśli chodzi o rodzaj i kwotę odsetek, które powinny zostać zwrócone przez Komisję przedsiębiorstwu, które zapłaciło grzywnę w celu zastosowania się do decyzji wydanej na podstawie art. 101 TFUE, a której nieważność została następnie stwierdzona przez sądy Unii, zob. sprawa T-201/17, Printeos/Komisja, w toku.

41 Zobacz na przykład wyrok z dnia 12 maja 2016 r., Trioplast Industrier/Komisja, T-669/14, niepublikowany, EU:T:2016:285, pkt 103.

74. Argumenty te wskazują, że Kendrion była świadoma faktu, iż mogła wycofać gwarancję i zapłacić grzywnę w każdym czasie. Świadczą one także o tym, że spółka ta (w sposób dorozumiany lub wyraźny) przeprowadziła w trakcie postępowania analizę kosztów i korzyści wynikających z możliwości przewidzianych przez prawo w odniesieniu do należnej grzywny. Fakt, że Kendrion postanowiła utrzymać gwarancję bankową przez cały czas trwania postępowania przed Sądem ze względu na szereg powodów strategicznych, ekonomicznych, finansowych i praktycznych, dowodzi tego, że działała ona w sposób, który uważała za pozostający w jej najlepszym interesie. Na marginesie można dodać, że gwarancja bankowa została przedłużona do chwili zakończenia postępowania odwoławczego przed Trybunałem, mimo że Kendrion przegrała w pierwszej instancji.

75. Podsumowując ten aspekt, druga z podanych przez Sąd podstaw dokonania rozróżnienia między niniejszą sprawą a sprawami stanowiącymi podstawę orzecznictwa Holcim opiera się zatem na błędnym założeniu, iż jedyną decyzją, która miała znaczenie w tej sprawie, była pierwotna decyzja spółki Kendrion o odroczeniu zapłaty i ustanowieniu gwarancji bankowej przed rozpoczęciem postępowania.

76. Błędny charakter tego założenia został też potwierdzony w pośredni sposób w zaskarżonym wyroku.

3) Wewnętrzna sprzeczność w zaskarżonym wyroku

77. W pkt 98 zaskarżonego wyroku Sąd stwierdził, że nie istnieje wystarczająco bezpośredni związek przyczynowy odnośnie do kosztów gwarancji bankowej poniesionych *po* wydaniu wyroku w sprawie T-54/06. Sąd uznał uiszczenie takich kosztów za konsekwencję osobistej i niezależnej decyzji podjętej przez Kendrion po wydaniu tego wyroku, zgodnie z którą spółka ta nie zapłaci grzywny, nie wniesie o zawieszenie wykonania decyzji C(2005) 4634 oraz wniesie odwołanie od wspomnianego wyroku. W tym kontekście nie jest dla mnie jasne, dlaczego decyzja o utrzymaniu gwarancji bankowej była w ocenie Sądu decydująca dla wyłączenia odpowiedzialności Unii *po* wydaniu wyroku, ale nie *przed* jego wydaniem.

78. Jak podniosła Unia, zdaje się, iż między tymi okresami nie zachodzi znacząca różnica, która mogłaby być istotna w świetle art. 340 TFUE. Ponadto w toku postępowania w pierwszej instancji Kendrion świadomie zdecydowała się nie wnosić o zawieszenie wykonania zaskarżonej decyzji i utrzymać gwarancję bankową do czasu zakończenia postępowania. Punkt 98 zaskarżonego wyroku potwierdza zatem, że elementy, które Sąd uznał w pkt 87–89 tego samego wyroku za istotne dla celów odróżnienia niniejszej sprawy od spraw stanowiących podstawę orzecznictwa Holcim, są bez znaczenia.

4) Wniosek wstępny

79. Tytułem wniosku wstępnego należy stwierdzić, że bezsporne jest to, iż konieczność poniesienia przez Kendrion kosztów gwarancji bankowej ustanowionej na rzecz Komisji w okresie przekroczenia rozsądnego terminu jest jedną z *konsekwencji* niemożności wydania przez Sąd orzeczenia w rozsądnym terminie.

80. Nie była to jednak *decydująca* przyczyna domniemywanej szkody. Czynnikiem decydującym było to, iż Kendrion podjęła decyzję o skorzystaniu z wyjątku od obowiązku zapłaty należnej grzywny, o zastosowanie którego to wyjątku spółka ta wniosła, mając pełną świadomość kosztów i ryzyka, jakie wiąże się z dokonanym wyborem. W związku z tym zasady wynikające z orzecznictwa Holcim mają zastosowanie w niniejszej sprawie.

81. Zważywszy na wszystkie powyższe powody, jestem zdania, że Sąd popełnił błąd, dokonując wykładni pojęcia „związku przyczynowego" i stosując je dla celów art. 340 TFUE. W moim przekonaniu nie ma wystarczająco bezpośredniego związku przyczynowego między naruszeniem przez Sąd w sprawie T-54/06 obowiązku wydania orzeczenia w rozsądnym terminie a domniemywaną szkodą po stronie Kendrion wynikającą z zapłacenia kosztów gwarancji bankowej w okresie przekroczenia rozsądnego terminu.

82. W świetle powyższego należy uchylić zaskarżony wyrok w zakresie, w jakim Sąd zasądza w nim od Unii zapłatę odszkodowania w wysokości 588 769,18 EUR na rzecz Kendrion z tytułu szkody poniesionej przez tę spółkę z powodu naruszenia obowiązku wydania orzeczenia w rozsądnym terminie w sprawie T-54/06 zakończonej wydaniem wyroku z dnia 16 listopada 2011 r. (EU:T:2011:667).

83. Oznacza to, że jeżeli Trybunał zgodzi się ze mną w tej kwestii, nie będzie konieczne badanie *drugiego* i *trzeciego* z zarzutów odwołania podniesionych przez Unię ani *trzeciego* zarzutu odwołania podniesionego przez Kendrion. Niemniej ze względu na znaczenie podniesionej kwestii dla przyszłych spraw uważam, że pomocne może być zbadanie – w trosce o kompletność analizy – *drugiego* zarzutu odwołania podniesionego przez Unię. Analiza ta przyniesie również elementy przydatne dla celów zbadania *drugiego* zarzutu odwołania podniesionego przez Kendrion.

b) Koszty gwarancji bankowej: pojęcie „szkody"

84. W drugim zarzucie odwołania, odnoszącym się do pkt 81–99 zaskarżonego wyroku, Unia, wspierana przez Komisję, twierdzi, iż Sąd dokonał błędnej wykładni pojęcia „szkody". W jej ocenie sąd pierwszej instancji powinien był zbadać, czy w okresie przekroczenia rozsądnego terminu koszty gwarancji bankowej uiszczone przez Kendrion były wyższe niż korzyści uzyskane przez nią dzięki możliwości dysponowania kwotą równą kwocie grzywny. Kendrion wnosi natomiast do Trybunału o oddalenie tego zarzutu jako bezzasadnego. W jej ocenie nie ma związku między korzyściami uzyskanymi przez Kendrion a stratami poniesionymi przez nią w okresie przekroczenia rozsądnego terminu.

85. Odnoszę wrażenie, że i ten zarzut odwołania jest zasadny. Sąd naruszył bowiem prawo, gdy bez konkretnego wyjaśnienia lub dalszej analizy zrównał w pkt 81 i 82 zaskarżonego wyroku *koszty* gwarancji bankowej w okresie przekroczenia rozsądnego terminu ze *szkodą*, która powinna zostać naprawiona na podstawie art. 340 TFUE.

86. Te dwa pojęcia należałoby rozróżnić.

87. Działanie lub zaniechanie instytucji Unii może mieć różne konsekwencje dla sytuacji finansowej przedsiębiorstwa takiego jak Kendrion. Może prowadzić do powstania pewnych kosztów po stronie przedsiębiorstwa, ale jednocześnie może przynieść temu przedsiębiorstwu pewne korzyści. „Szkoda" w rozumieniu art. 340 TFUE występuje jedynie wówczas, gdy różnica netto między kosztami i korzyściami jest ujemna [42]. Innymi słowy, musi istnieć *ogólna strata* wynikająca z będącego przedmiotem skargi zachowania instytucji. W przeciwnym wypadku dochodziłoby do paradoksalnej sytuacji, w której pomimo finansowej korzyści płynącej z zachowania instytucji Unii przedsiębiorstwo byłoby uprawnione również do dochodzenia dodatkowych kwot od Unii.

88. Jak wyjaśniłem w pkt 68 i 70 powyżej, z jednej strony decyzja przedsiębiorstwa o odroczeniu zapłaty i ustanowieniu gwarancji bankowej wywołuje pewne koszty, ale z drugiej strony pozwala też przedsiębiorstwu na korzystanie przez pewien czas z kwoty, która może generować zyski. Te różne skutki nie pozostają bez związku ze sobą, jak błędnie twierdzi Kendrion, lecz są nierozerwalnie wzajemnie powiązane: są dwoma aspektami tego samego zagadnienia.

42 Zobacz podobnie wyrok z dnia 19 maja 1992 r., Mulder i in./Rada i Komisja, C-104/89 i C-37/90, EU:C:1992:217, pkt 26 i nast.

89. Z ekonomicznego punktu widzenia decyzja o odroczeniu zapłaty grzywny stanowi w istocie formę finansowania danego przedsiębiorstwa: do czasu zakończenia postępowania sądowego przedsiębiorstwo to w praktyce pożycza środki pieniężne, które jest winne Unii, od samej Unii. Ogólne koszty finansowania to, najprościej rzecz ujmując, kwota kosztów gwarancji bankowej powiększona – w razie wyroku niekorzystnego dla przedsiębiorstwa – o ewentualne odsetki od kwoty głównej. Tymczasem w zaskarżonym wyroku Sąd skupił się wyłącznie na kosztach poniesionych przez Kendrion, nie wspomniał zaś o korzyściach lub oszczędnościach uzyskanych ewentualnie przez tę spółkę dzięki odroczeniu zapłaty.

90. W moim przekonaniu jest to błąd popełniony przez Sąd. Jak wspomniałem w pkt 70 i 74 powyżej, zakłada się, iż przedsiębiorstwo działa zawsze w sposób, który uznaje ono za racjonalny z ekonomicznego i finansowego punktu widzenia. Z tego względu rozsądne może być przyjęcie, że przez cały czas trwania postępowania sądowego w sprawie T-54/06 Kendrion uznawała za korzystniejsze dalsze pożyczanie od Unii kwoty odpowiadającej należnej grzywnie, a nie korzystanie z własnego kapitału lub pożyczenie tej kwoty od instytucji kredytowej.

91. W tych okolicznościach nie można zatem wykluczyć, że nadmierne opóźnienie w wydaniu orzeczenia w sprawie T-54/06 nie tylko nie spowodowało straty po stronie spółki Kendrion, ale doprowadziło nawet do uzyskania przez nią korzyści finansowej. Nie jest to jednak fakt, który można potwierdzić na podstawie zaskarżonego wyroku, ponieważ Sąd uznał bez dalszego badania, iż koszty gwarancji bankowej w okresie przekroczenia rozsądnego terminu odpowiadały szkodzie poniesionej w tym okresie przez Kendrion.

92. Na zakończenie chciałbym dodać w tym względzie, że zaskarżony wyrok wydaje się wewnętrznie sprzeczny. Jeśli chodzi bowiem o inną formę domniemywanej szkody (mianowicie zapłatę odsetek od kwoty grzywny), Sąd orzekł, że Kendrion nie przedstawiła żadnego dowodu, by wykazać, że w okresie przekroczenia rozsądnego terminu „kwota odsetek za opóźnienie, zapłaconych następnie na rzecz Komisji, była wyższa od korzyści, jaką [Kendrion] mogła […] odnieść z możliwości korzystania z kwoty równej kwocie grzywny powiększonej o odsetki za opóźnienie”[43].

93. Trudno jest zrozumieć, dlaczego Sąd nie zastosował podobnego podejścia odnośnie do domniemywanej szkody polegającej na zapłaceniu kosztów gwarancji bankowej w stosunku do tego samego okresu.

94. Podsumowując, należy uznać, że *drugi* zarzut odwołania podniesiony przez Unię jest również zasadny.

c) Odsetki

95. W ramach drugiego zarzutu odwołania, dotyczącego pkt 75–80 zaskarżonego wyroku, Kendrion podnosi, że Sąd naruszył prawo, oddalając jej wniosek o odszkodowanie z tytułu szkody obejmującej odsetki w wysokości 3,56% od kwoty nałożonej na nią grzywny w okresie przekroczenia rozsądnego terminu.

96. Sąd orzekł w zaskarżonym wyroku, że Kendrion nie przedstawiła żadnego dowodu, by wykazać, że w okresie przekroczenia rozsądnego terminu kwota odsetek za opóźnienie zapłaconych później Komisji była wyższa od wartości korzyści odniesionej przez te spółki ze względu na korzystanie z kwoty równej kwocie grzywny powiększonej o odsetki za opóźnienie.

43 Punkt 77 zaskarżonego wyroku.

97. W moim przekonaniu Sąd ze względów przedstawionych w pkt 43–94 powyżej słusznie oddalił roszczenie spółki Kendrion. Ponieważ skarga złożona przez Kendrion została ostatecznie oddalona przez sądy Unii, odsetki za opóźnienie podlegające zapłacie Komisji od kwoty grzywny są ewidentnie kosztem, który Kendrion musiała ponieść w okresie trwania postępowania sądowego. Nie oznacza to jednak automatycznie, że taki koszt stanowi szkodę w rozumieniu art. 340 TFUE.

98. Zasadniczo w niniejszej sprawie nie ma wystarczająco bezpośredniego związku przyczynowego dla celów art. 340 TFUE między przewlekłością postępowania a stratą polegającą na zapłacie odsetek za okres przekroczenia rozsądnego terminu. Jak wyjaśniłem w pkt 71–74 powyżej, ryzyko konieczności poniesienia kosztów wynikało z decyzji spółki Kendrion o odroczeniu zapłaty grzywny do czasu zakończenia postępowania sądowego. Kendrion podjęła tę decyzję dobrowolnie i z pełną wiedzą o konsekwencjach finansowych z niej wynikających.

99. W związku z tym drugi zarzut odwołania spółki Kendrion powinien zostać oddalony.

2. Szkoda niemajątkowa

100. *Czwarty* zarzut odwołania podniesiony przez Kendrion dotyczy pkt 121–135 zaskarżonego wyroku, w którym Sąd zasądził na rzecz tej spółki zadośćuczynienie w wysokości 6000 EUR tytułem naprawienia szkody niemajątkowej poniesionej przez nią ze względu na przewlekłość postępowania w sprawie T-54/06. Kendrion podnosi, że Sąd dopuścił się naruszenia prawa i wnosi o zasądzenie na jej rzecz wyższej kwoty.

101. Unia uważa natomiast, że argumenty Kendrion są niedopuszczalne, a w każdym razie bezzasadne.

102. Poniżej wyjaśnię, dlaczego moim zdaniem czwarty zarzut odwołania podniesiony przez Kendrion nie może zostać uwzględniony. Uważam, że w tym celu przydatne będzie wpierw wyjaśnienie kilku kluczowych pojęć.

a) Pojęcie „szkody niemajątkowej”

103. Artykuł 340 akapit drugi TFUE stanowi, że „[w] dziedzinie odpowiedzialności pozaumownej Unia powinna naprawić, zgodnie z zasadami ogólnymi wspólnymi dla praw państw członkowskich, *szkody* wyrządzone przez jej instytucje lub jej pracowników przy wykonywaniu ich funkcji”[44]. W związku z tym sądy Unii konsekwentnie interpretowały ten przepis jako obejmujący co do zasady zarówno straty pieniężne (w formie zmniejszenia aktywów[45] i utraty zysku[46]), jak i straty niepieniężne[47].

104. Zgodnie z tym orzecznictwem w wyroku z dnia 26 listopada 2013 r., Kendrion[48], Trybunał wyjaśnił, że „w przypadku skargi o odszkodowanie opartej na naruszeniu przez Sąd art. 47 akapit drugi karty, polegającym na nieprzestrzeganiu przez niego wymogów związanych z dochowaniem rozsądnego terminu do wydania orzeczenia, […] Sąd w szczególności powinien zbadać, czy jest możliwe określenie, poza istnieniem *szkody materialnej, wystąpienia szkody niematerialnej*, jakiej doznała strona w następstwie przekroczenia terminu i która to szkoda w danym przypadku powinna zostać w odpowiedni sposób naprawiona”[49].

44 Wyróżnienie moje.

45 Zobacz na przykład wyrok z dnia 17 grudnia 1998 r., Embassy Limousines & Services/Parlament, T-203/96, EU:T:1998:302, pkt 89.

46 Zobacz wyrok z dnia 27 stycznia 2000 r., Mulder i in./Rada i Komisja, C-104/89 i C-37/90, EU:C:2000:38, pkt 59 i nast.

47 Zobacz na przykład wyrok z dnia 3 lutego 1994 r., Grifoni/Komisja, C-308/87, EU:C:1994:38, pkt 36–38.

48 Wyrok z dnia 26 listopada 2013 r., Kendrion/Komisja, C-50/12 P, EU:C:2013:771, pkt 100.

49 Wyróżnienie moje.

105. Odszkodowanie zasądzane na podstawie art. 340 TFUE ma na celu przywrócenie, w możliwie jak największym stopniu, składników mienia poszkodowanego do stanu sprzed bezprawnego zachowania instytucji Unii[50]. W związku z tym straty pieniężne, które stanowią bezpośredni skutek takiego zachowania, są zwykle naprawiane w drodze wypłaty równej im kwoty.

106. Nie jest to jednak możliwe w odniesieniu do strat niepieniężnych lub niemajątkowych[51]. W większości systemów prawnych pojęcie szkody „niemajątkowej" odnosi się do szkód niematerialnych, którym nie można łatwo przypisać wartości ekonomicznej, ponieważ – ściśle rzecz ujmując – nie mają one wartości rynkowej. Typowymi przykładami takiej szkody są ból i cierpienie, stres, pogorszenie jakości życia lub relacji z innymi ludźmi. W istocie obejmują one różne formy szkód fizycznych lub psychicznych.

107. We wszystkich tych sytuacjach nie da się w oczywisty sposób odtworzyć status quo ante. W związku z tym jakiegokolwiek rodzaju zadośćuczynienie zasądzane przez sąd zawsze i nieuchronnie będzie stanowić „rozwiązanie zastępcze". Dlatego też zapłata sumy pieniężnej może, ale nie musi, zależnie od okoliczności, stanowić najlepszą formę naprawienia szkody[52]. W istocie sądy Unii orzekały w niektórych sprawach, że wystarczające jest *symboliczne* zadośćuczynienie pieniężne[53] lub że szkodę można *naprawić w naturze*[54]. W innych sprawach z kolei sądy Unii nie zasądzały zadośćuczynienia w żadnej konkretnej formie, ponieważ uznawały, że uchylenie bezprawnego aktu[55] czy samo ustalenie w wyroku bezprawnego zdarzenia[56] może stanowić satysfakcjonujące zadośćuczynienie na potrzeby art. 340 TFUE[57].

108. Jeśli (niesymboliczne) zadośćuczynienie pieniężne jest w danej sprawie uważane za najbardziej odpowiednią formę naprawienia szkody, to określenie kwoty, która ma zostać przyznana, nie jest łatwym zadaniem. Sądy rozpatrujące taką sprawę muszą oszacować wysokość kwoty, która w wystarczającym stopniu odzwierciedla szkodę poniesioną przez poszkodowanego i nie karze w sposób nadmierny podmiotu dopuszczającego się bezprawnego zachowania. Z powodu braku oczywistych czy powszechnie przyjmowanych wskaźników o charakterze ekonomicznym sądy mogą odnieść się jedynie do zasad ogólnych, takich jak na przykład z jednej strony uczciwość, sprawiedliwość i proporcjonalność oraz z drugiej strony przewidywalność, pewność prawa i równe traktowanie.

109. Jest zatem nieuniknione, że przy ustalaniu zaistnienia szkody niemajątkowej, określaniu najlepszych sposobów jej odpowiedniego naprawienia oraz, w stosownych przypadkach, obliczaniu wysokości przyznawanej kwoty sądy dysponują znaczną swobodą oceny.

50 Zobacz podobnie opinia rzecznika generalnego F. Capotortiego w sprawie Ireks-Arkady/EWG, 238/78, EU:C:1979:203, s. 2983.

51 Te dwa terminy często stosuje się zamiennie.

52 Zobacz wyrok z dnia 7 lutego 1990, Culin/Komisja, C-343/87, EU:C:1990:49, pkt 26–29.

53 Wyrok z dnia 14 czerwca 1979 r., V./Komisja, 18/78, EU:C:1979:154, pkt 19.

54 Wyrok z dnia 10 maja 2006 r., Galileo International Technology i in./Komisja, T-279/03, EU:T:2006:121, pkt 63.

55 Zobacz między innymi wyrok z dnia 11 lipca 2007 r., Sison/Rada, T-47/03, EU:T:2007:207, niepublikowany, pkt 241 i przytoczone tam orzecznictwo.

56 Zobacz między innymi wyroki: z dnia 9 lipca 1981 r., Krecké/Komisja, 59/80 i 129/80, EU:C:1981:170, pkt 74; z dnia 9 lipca 1987 r., Hochbaum i Rawes/Komisja, 44/85, 77/85, 294/85 i 295/85, EU:C:1987:348, pkt 22.

57 Warto zauważyć w tym kontekście, że w niektórych sprawach również Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał orzeczenia deklaratoryjne i symboliczne rekompensaty za spełniające kryteria „słusznego zadośćuczynienia" w rozumieniu art. 41 europejskiej Konwencji praw człowieka i podstawowych wolności. Zobacz między innymi wyroki ETPC: z dnia 21 lutego 1975 r. w sprawie Golder przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, CE:ECHR:1975:0221JUD000445170, § 50; z dnia 23 listopada 1976 r. w sprawie Engel i in. przeciwko Niderlandom, CE:ECHR:1976:1123JUD000510071, §§ 10, 11; z dnia 17 października 2002 r. w sprawie Agga przeciwko Grecji, CE:ECHR:2002:1017JUD005077699, §§ 65, 66; z dnia 30 listopada 2004 r. w sprawie Vaney przeciwko Francji, CE:ECHR:2004:1130JUD005394600, §§ 55–57.

110. W związku z powyższym kwestia, na którą moim zdaniem należy zwrócić uwagę, to okoliczność, że szkoda niemajątkowa – tak jak ją postrzegam – nie jest po prostu szkodą, której wartość majątkowa może być trudna do oszacowania *z przyczyn praktycznych*. Jest to natomiast szkoda, która *z samej swej natury* nie może zostać określona na płaszczyźnie finansowej w sposób precyzyjny i jednoznaczny.

111. Ten aspekt jest w mojej ocenie szczególnie istotny, gdy rozważana jest możliwość przyznania zadośćuczynienia za szkodę niemajątkową poniesioną przez osoby prawne. Niewątpliwie koncepcja szkody niemajątkowej wydaje się być trudna do pogodzenia z poglądem, że osoba prawna może doznać pewnych rodzajów uszczerbku o charakterze psychologicznym czy fizycznym. Z tego względu możliwość powoływania się na szkodę niemajątkową przez osoby prawne jest kwestią kontrowersyjną w wielu porządkach prawnych [58]. W niniejszej sprawie nie ma jednak potrzeby pogłębionego rozważania tego zagadnienia. Wystarczy w tym zakresie zwrócić uwagę, że zgodnie z orzecznictwem sądów Unii oraz ETPC w pewnych okolicznościach osoby prawne także są uprawnione do dochodzenia zadośćuczynienia z tytułu szkody niemajątkowej.

112. Ostatnio Trybunał utrzymał w mocy wyrok Sądu w sprawie Safa Nicu Stephan, w którym Sąd uznał istnienie szkody niemajątkowej po stronie przedsiębiorstwa, które „jest […] publicznie kojarzon[e] z zachowaniem uważanym za poważne zagrożenie dla pokoju międzynarodowego i bezpieczeństwa międzynarodowego, co w konsekwencji wzbudza w stosunku do niego potępienie i podejrzliwość, narażając na szwank jego dobre imię” [59]. W innych sprawach Sąd przyznał zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową przedsiębiorstwom, które ze względu na bezprawne zachowanie instytucji Unii znalazły się w „sytuacji niepewności i zostały zmuszone do podjęcia niepotrzebnych działań w celu zareagowania na nagłą sytuację” [60] lub doznały uszczerbku w zakresie ich „wizerunku i reputacji” [61]. Podobnie ETPC orzekł w wielu sprawach, że w celu przyznania właściwego zadośćuczynienia osobom prawnym, które mogły ponieść szkodę niemajątkową, „należy wziąć pod uwagę reputację przedsiębiorstwa, niepewność w procesie planowania decyzji, zakłócenia w ramach zarządzania nim […] oraz […] niepokój i niedogodności doświadczone przez członków kadry zarządzającej” [62].

113. Powyższe stwierdzenia należy jednak moim zdaniem traktować w ostrożny sposób. Z przyczyn omówionych w pkt 110 powyżej uważam, że nie cała szkoda wynikająca na przykład z uszczerbku na reputacji spółki lub ze stanu niepewności zaistniałego w kontekście zarządzania spółką może być traktowana jako szkoda niemajątkowa. Wydaje mi się bowiem, że negatywne skutki, takie jak utrata klientów, utrata szans biznesowych, konieczność zwiększonych inwestycji w reklamę lub markę itd. mają charakter majątkowy.

114. Prawdą jest, że udowodnienie wystąpienia takich skutków lub określenie ich natężenia może być trudne w szczególności wówczas, gdy niektóre z tych szkód zaistnieją w przyszłości. Jednakże skutki te nie stają się „szkodą niemajątkową” wyłącznie ze względu na trudności, jakie mogą napotkać w praktyce poszkodowani zmierzający do wykazania swych roszczeń. Przyszłe straty również mogą zostać objęte zadośćuczynieniem, jeżeli wiarygodne okoliczności faktyczne pozwalają na ustalenie, że straty te nie mają abstrakcyjnego charakteru i zostaną poniesione w rozsądnym terminie [63]. Ponadto

58 Zobacz A. Wilcox, *A Company's Right to Damages for Non-Pecuniary Loss*, Cambridge, Cambridge University Press, 2016, wraz z przytoczoną tam literaturą.

59 Wyrok z dnia 25 listopada 2014 r., Safa Nicu Sephan/Rada, T-384/11, EU:T:2014:986, utrzymany w mocy w istotnym zakresie wyrokiem z dnia 30 maja 2017 r., Safa Nicu Sephan/Rada, C-45/15 P, EU:C:2017:402.

60 Wyrok z dnia 17 grudnia 1998 r., Embassy Limousines & Services/Parlament, T-203/96, EU:T:1998:302.

61 Wyrok z dnia 9 lipca 1999 r., New Europe Consulting/Komisja, T-231/97, EU:T:1999:146, pkt 69.

62 Zobacz między innymi wyrok ETPC z dnia 6 kwietnia 2000 r. w sprawie Comingersoll S.A. przeciwko Portugalii, CE:ECHR:2000:0406JUD003538297, § 35.

63 Zobacz podobnie wyrok z dnia 2 czerwca 1976 r., Kampffmeyer i in./EWG, od 56/74 do 60/74, EU:C:1976:78, pkt 6; a także opinia rzecznika generalnego G. Reischla w sprawie Milch-, Fett- und Eier-Kontor/Rada i Komisja, 44/76, EU:C:1977:21, s. 413. Wydaje się, że odzwierciedla to zasadę wspólną systemom prawnym państw członkowskich; zob. podobnie W. Van Gerven (ed.), *Tort Law*, Oxford, Hart Publishing, 2000. s. 816–845.

w celu zapewnienia odpowiedniego zadośćuczynienia w sytuacjach, w których ścisłe stosowanie zasad dotyczących standardów dowodowych prowadziłoby do nałożenia nadmiernego ciężaru na poszkodowanych, sąd rozpatrujący sprawę może zaakceptować niższe standardy dowodowe lub też posłużyć się przybliżeniami lub domniemaniami [64]. W każdym razie sądy Unii dysponują szerokim zakresem swobodnego uznania przy wyborze danych, które uznają za przydatne dla obliczenia i oceny szkody wskazywanej przez stronę [65].

115. Natomiast instytucja Unii odpowiedzialna za domniemywaną szkodę nie może ograniczyć swojej argumentacji do kwestionowania danych i wielkości liczbowych przytaczanych przez skarżących przed sądami Unii. Jest ona zobowiązana do przedstawienia szczegółowego stanowiska w przedmiocie podnoszonych uwag krytycznych [66]. Jest ogólną zasadą, że instytucje Unii są zobowiązane do działania w dobrej wierze i nie mogą one w tym zakresie odmówić skarżącym wsparcia polegającego na przykład na dostarczeniu dokumentów oraz informacji, do których nie mają oni dostępu [67].

116. W związku z tym za szkodę niemajątkową, za którą osoba prawna może otrzymać zadośćuczynienie, należy uznać wyłącznie skutki odnoszące się do (jak bym to określił) *„dolegliwości osoby prawnej”* [68].

117. W świetle uwag poczynionych powyżej zbadam argumentację przedstawioną w tym zakresie przez Kendrion.

b) Domniemywane błędy

118. Kendrion przedstawia szereg argumentów na poparcie czwartego zarzutu odwołania. Kendrion twierdzi po pierwsze, że Sąd nie wyjaśnił w wystarczający sposób kryteriów, którymi posłużył się celem obliczenia zadośćuczynienia za szkodę niemajątkową w wysokości 6000 EUR. W każdym razie Kendrion uważa tę kwotę za czysto symboliczną i podnosi, że Sąd powinien przyznać jej zadośćuczynienie w wysokości 5% grzywny nałożonej przez Komisję (to jest 1 700 000 EUR). Kendrion powołuje się w tym zakresie na wyrok Trybunału Sprawiedliwości w sprawie Heineken [69]. Pomocniczo, Kendrion wnosi do Trybunału o ustalenie *ex* æquo et bono słusznego zadośćuczynienia.

119. Nie przekonują mnie powyższe argumenty. Dla uzasadnienia mojego stanowiska muszę przytoczyć odpowiednie fragmenty zaskarżonego wyroku.

120. W pkt 121–128 zaskarżonego wyroku Sąd najpierw oddalił wniesione przez Kendrion żądanie naprawienia szkody niemajątkowej wynikającej z domniemanego uszczerbku na jej reputacji. Sąd przyznał następnie, że – pomimo iż żaden skarżący nie jest w stanie uniknąć niepewności co do wyniku postępowania zainicjowanego jego skargą – znaczny czas trwania postępowania w sprawie

64 Zobacz podobnie wyroki: z dnia 9 grudnia 1965 r., Société anonyme des laminoirs, hauts fourneaux, forges, fonderies et usines de la Providence i in./Wysoka Władza, 29/63, 31/63, 36/63, od 39/63 do 47/63, 50/63 i 51/63, EU:C:1965:120, s. 938; z dnia 9 listopada 2006 r., Agraz i in./Komisja, C-243/05 P, EU:C:2006:708, pkt 42. Zobacz także wyrok z dnia 28 kwietnia 2010 r., BST/Komisja, T-452/05, EU:T:2010:167, pkt 168.

65 Zobacz podobnie wyrok z dnia 27 stycznia 2000 r., Mulder i in./Rada i Komisja, C-104/89 i C-37/90, EU:C:2000:38, pkt 79.

66 Zobacz podobnie wyrok z dnia 27 stycznia 2000 r., Mulder i in./Rada i Komisja, C-104/89 i C-37/90, EU:C:2000:38, pkt 83.

67 Zobacz podobnie opinia rzecznika generalnego M. Lagrange'a w sprawach połączonych Société anonyme des laminoirs, hauts fourneaux, forges, fonderies et usines de la Providence i in./Wysoka Władza, 29/63, 31/63, 36/63, od 39/63 do 47/63, 50/63 i 51/63, EU:C:1964:27, s. 943, 944. Zobacz także A.G. Toth, The Concepts of Damage and Causality as Elements of Non-contractual liability, w: T. Heukels, A. McDonnell, *The Action for Damages in Community Law*, 1 ed., Kluwer Law International, 1997, s. 185.

68 Na poparcie tego stanowiska zob. analogicznie wyrok ETPC z dnia 10 maja 2001 r. w sprawie Z i in. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, CE:ECHR:2001:0510JUD002939295, §§ 124, 130.

69 Wyrok z dnia 19 grudnia 2012 r., Heineken Nederland i Heineken/Komisja, C-452/11 P, niepublikowany, EU:C:2012:829.

T-54/06 mógł wprawić Kendrion „w stan niepewności, która wykraczała poza zwykłą niepewność zwykle wywołaną przez postępowanie sądowe". Zdaniem sądu pierwszej instancji ten przedłużający się stan niepewności miał „wpływ na planowanie podejmowanych decyzji oraz na zarządzanie tą spółką i w związku z tym powodował powstanie szkody niemajątkowej".

121. W pkt 129–134 zaskarżonego wyroku Sąd orzekł, że „w okolicznościach niniejszej sprawy szkoda niemajątkowa poniesiona przez [Kendrion] w wyniku przedłużającego się stanu niepewności, w którym [spółka ta] pozostawała […], nie jest w całości naprawiona poprzez stwierdzenie naruszenia rozsądnego terminu na wydanie orzeczenia". Jednakże Sąd nie uwzględnił wniosku Kendrion o obliczenie zadośćuczynienia, jakie miało być przyznane, jako określonego procentu kwoty grzywny nałożonej przez Komisję. Zdaniem Sądu prowadziłoby to do zakwestionowania samej grzywny, chociaż nie wykazano, że naruszenie obowiązku wydania orzeczenia w rozsądnym terminie w sprawie T-54/06 miało jakikolwiek wpływ na wysokość tej grzywny.

122. W związku z tym w pkt 135 zaskarżonego wyroku Sąd orzekł, że w celu obliczenia kwoty zadośćuczynienia, jakie miało być przyznane Kendrion z tytułu szkody niemajątkowej, należało wziąć w szczególności pod uwagę „wagę niedochowania rozsądnego terminu na wydanie orzeczenia, zachowanie skarżącej i oczekiwanie, które wykazywała ona w czasie postępowania, konieczność zapewnienia poszanowania unijnych reguł konkurencji i zakres skuteczności niniejszej skargi". Na tej podstawie Sąd uznał ex æquo et bono, że zadośćuczynienie w wysokości 6000 EUR stanowiło odpowiednie zadośćuczynienie za szkodę poniesioną przez Kendrion z powodu przedłużającego się stanu niepewności, w którym znalazła się ona w toku postępowania w sprawie T-54/06.

123. Na początku należy przypomnieć, że zgodnie z utrwalonym orzecznictwem, jeżeli Sąd stwierdzi wystąpienie szkody, tylko on jest właściwy do określenia, w granicach żądania, sposobu i zakresu naprawienia szkody. Jednakże, aby Trybunał mógł sprawować kontrolę sądową nad wyrokami Sądu, wyroki te powinny być wystarczająco uzasadnione oraz – w odniesieniu do oceny szkody – wskazywać kryteria, które zostały uwzględnione w celu ustalenia przyjętej kwoty [70].

124. W świetle powyższego uważam, że zaskarżony wyrok został wystarczająco uzasadniony w tym zakresie. Po pierwsze, Sąd krótko, lecz wyraźnie przedstawił powody, dla których uznał, że niektóre rodzaje szkody niemajątkowej podnoszone przez Kendrion zostały odpowiednio wykazane, a niektóre nie. Po drugie, Sąd wyjaśnił, dlaczego uznał przyznanie zadośćuczynienia pieniężnego za niezbędne, a po trzecie, odniósł się do kryteriów uwzględnionych w celu ustalenia wysokości tego zadośćuczynienia [71].

125. Ponadto uważam, że Sąd nie naruszył prawa, wybierając powyższe kryteria lub – w szerszym ujęciu – interpretując pojęcie „zadośćuczynienia" na podstawie art. 340 TFUE. W tym zakresie chciałbym ponownie podkreślić, że – jak wyjaśniłem w pkt 106–110 powyżej – zadośćuczynienie przyznawane z tytułu szkody niemajątkowej nie ma w żadnym razie na celu pokrycia szkód ekonomicznych poniesionych przez skarżącego. Z tej przyczyny nie można zupełnie wykluczyć przyznania zadośćuczynienia w wysokości, którą można uznać za jedynie „symboliczną". Kwota przyznana Kendrion w zaskarżonym wyroku może faktycznie wydawać się niska, lecz nie należy uważać jej za wyrównanie dodatkowych kosztów i utraconych zysków, które mogły wyniknąć ze stanu niepewności, w którym Kendrion znalazła się w wyniku przewlekłości postępowania w sprawie T-54/06. Jest to wyłącznie zadośćuczynienie za dolegliwości Kendrion (jej organów oraz spółki jako całości) w okresie przekroczenia rozsądnego terminu.

70 Zobacz wyrok z dnia 30 maja 2017 r., Safa Nicu Sephan/Rada, C-45/15 P, EU:C:2017:402, pkt 50, 51 i przytoczone tam orzecznictwo.

71 Zobacz podobnie wyrok z dnia 30 maja 2017 r., Safa Nicu Sephan/Rada, C-45/15 P, EU:C:2017:402, pkt 52, 53.

126. Wbrew argumentacji Kendrion wyrok Trybunału Sprawiedliwości w sprawie Heineken [72] nie wymaga, by sądy Unii określały kwoty przyznawane za przewlekłe postępowanie jako pewien procent grzywny nałożonej przez Komisję. W tym wyroku Trybunał oddalił po prostu argumenty wnoszącej odwołanie, która twierdziła, że Sąd naruszył zasady równości i proporcjonalności, obniżając grzywnę nałożoną przez Komisję o 5% po postępowaniu administracyjnym, którego długość sama Komisja uznała za nadmierną. Trybunał wskazał, że Sąd skorzystał z przysługującego mu nieograniczonego prawa orzekania w celu przyznania wnoszącej odwołanie wspomnianego obniżenia grzywny. Trybunał podkreślił, że odpowiedni wniosek wnoszącej odwołanie został rozpatrzony i że spółka ta nie mogła domagać się *dodatkowego* obniżenia na tej samej podstawie [73].

127. Co więcej, Komisja nie wniosła odwołania od tej części wyroku wydanego w pierwszej instancji. W związku z tym fakt, że Trybunał potwierdził ów wyrok, nie może być traktowany jako zaakceptowanie przez Trybunał ustaleń Sądu w tym zakresie. W każdym razie, nawet gdyby uznać, że wyrok Heineken wspiera argumentację Kendrion, wyrok ten nie powinien być już uznawany w tym względzie za wciąż aktualny. W owym wyroku Sąd zastosował bowiem podejście w oczywisty sposób inspirowane wyrokiem Trybunału, Baustahlgewebe [74]. Jednakże jakieś dwa lata po wyroku w sprawie Heineken Trybunał wyraźnie i ostatecznie odstąpił od orzecznictwa Baustahlgewebe [75]. Także w postępowaniu zakończonym wyrokiem Trybunału z dnia 26 listopada 2013 r. Kendrion bezskutecznie powoływała się na podobny argument [76]. Nie widzę żadnego przekonującego powodu, dla którego należałoby tutaj dojść do innego wniosku.

128. W tych okolicznościach stwierdzenie w pkt 135 zaskarżonego wyroku, że szkoda niemajątkowa poniesiona przez Kendrion powinna zostać naprawiona przez przyznanie oszacowanego ex æquo et bono zadośćuczynienia w kwocie 6000 EUR, nie może być poddane kontroli Trybunału Sprawiedliwości w ramach postępowania odwoławczego [77]. W związku z tym Trybunał Sprawiedliwości nie może po prostu odrzucić oceny Sądu dotyczącej wysokości zadośćuczynienia z tytułu szkody niemajątkowej i samodzielnie określić wysokość słusznego zadośćuczynienia ex æquo et bono.

129. W konsekwencji należy oddalić czwarty zarzut odwołania Kendrion.

3. Rozsądny czas trwania postępowania

130. W pierwszym zarzucie odwołania, dotyczącym pkt 44–63 zaskarżonego wyroku, Kendrion podnosi, że Sąd naruszył prawo, orzekając, iż postępowanie (które trwało w sumie około pięć lat i dziewięć miesięcy), zakończone wydaniem wyroku z dnia 16 listopada 2011 r. w sprawie T-54/06, przekroczyło o 20 miesięcy rozsądny czas na wydanie rozstrzygnięcia w takiej sprawie. Zdaniem Kendrion maksymalny rozsądny czas trwania postepowania w tego typu sprawach powinien wynosić dwa i pół roku. Odwołuje się ona w tym zakresie do orzecznictwa ETPC i do raportu Europejskiej Komisji na rzecz Efektywności Wymiaru Sprawiedliwości (zwanej dalej „CEPEJ") z 2012 r. [78].. Kendrion krytykuje też Sąd za to, że skupił się on wyłącznie na czasie, który upłynął pomiędzy zakończeniem pisemnego etapu postępowania a otwarciem etapu ustnego, gdy tymczasem powinien był on uwzględnić długość całego postępowania.

131. Unia podnosi, że Sąd prawidłowo ocenił okres przekroczenia rozsądnego terminu i wnosi do Trybunału o oddalenie pierwszego zarzutu odwołania Kendrion.

72 Wyrok z dnia 19 grudnia 2012 r., Heineken Nederland i Heineken/Komisja, C-452/11 P, niepublikowany, EU:C:2012:829.

73 Wyrok z dnia 19 grudnia 2012 r., Heineken Nederland i Heineken/Komisja, C-452/11 P, niepublikowany, EU:C:2012:829, pkt 91–102.

74 Wyrok z dnia 17 grudnia 1998 r., Baustahlgewebe/Komisja, C-185/95 P, EU:C:1998:608.

75 Zobacz w szczególności wyrok z dnia 26 listopada 2013 r., Kendrion/Komisja, C-50/12 P, EU:C:2013:771, pkt 77–108.

76 Trybunał nie odniósł się bezpośrednio do tego argumentu w wyroku, podczas gdy rzecznik generalna wyraźnie uznała go za bezzasadny; zob. opinia rzecznik generalnej E. Sharpston w sprawie Kendrion/Komisja, C-50/12, EU:C:2013:350, pkt 130–132.

77 Ibidem. Zobacz także wyrok z dnia 1 czerwca 1994 r., Komisja/Brazzelli Lualdi i in., C-136/92 P, EU:C:1994:211, pkt 66.

78 CEPEJ jest komitetem ustanowionym w 2012 r. przez Komitet Ministrów Rady Europy.

132. W pewnym stopniu rozumiem niektóre z argumentów podniesionych przez Kendrion. Jednakże dokładna analiza zaskarżonego wyroku pozwala stwierdzić, że Sąd nie dopuścił się naruszeń prawa zarzucanych mu przez Kendrion.

133. Na początku muszę podkreślić, że zgadzam się z Kendrion, iż w obliczu problemów dotyczących ewentualnej przewlekłości poprzedniego postępowania Sąd powinien przede wszystkim uwzględnić całkowity czas trwania postępowania. Można rzeczywiście uznać za sztuczne próby podziału postępowania na różne fazy w celu oceny rozsądnego czasu trwania jednej lub kilku takich faz w „klinicznej izolacji" od pozostałych. Chociaż niewielkie opóźnienia w różnych fazach postępowania mogą wydawać się nieistotne, gdy rozważa się je osobno, lecz opóźnienia te, traktowane jako całość, mogą mimo wszystko doprowadzić do przekroczenia rozsądnego czasu trwania postępowania [79]. Podobnie nie można wykluczyć, że istotne opóźnienie w jednej z faz postępowania może zostać skompensowane dzięki szybciej prowadzonemu postępowaniu w innych jego fazach.

134. Przykładowo, upływ długiego czasu pomiędzy zakończeniem pisemnego etapu postępowania a otwarciem etapu ustnego nie musi koniecznie implikować znaczącego czasu trwania postępowania jako całości. Natomiast relatywnie krótki okres pomiędzy tymi obiema fazami nie wyklucza tego, że czas trwania postępowania jako całości może okazać się nadmierny. Wszystko zależy od tego, w jaki sposób izba właściwa do rozstrzygnięcia sprawy zorganizowała swoją pracę i, w związku z tym, jak przebiega dalsze postępowanie.

135. Izba może postanowić o wykonaniu jak największej ilości pracy przed przeprowadzeniem rozprawy lub też, przeciwnie, przeprowadzić rozprawę niedługo po zakończeniu pisemnego etapu postępowania, w związku z czym znaczna część pracy będzie musiała zostać wykonana w okresie po przeprowadzeniu rozprawy. Wybór pomiędzy tymi ewentualnościami może zależeć od szeregu czynników: mianowicie od metod pracy sędziów zasiadających w izbie rozpatrującej sprawę, liczby spraw rozpatrywanych przez nich w danym momencie i specyficznych cech charakterystycznych każdej sprawy (na przykład od tego, czy wiele kwestii wymaga wyjaśnienia na rozprawie czy też nie).

136. Krótki okres pomiędzy pisemnym i ustnym etapem postępowania jest w niewielkim stopniu korzystny dla stron, jeżeli następnie proces rozstrzygania sprawy trwa szczególnie długo. Natomiast dłuższy niż normalnie okres pomiędzy pisemnym a ustnym etapem postępowania może być przydatny, jeżeli pozwala na szybkie rozstrzygnięcie sprawy na kolejnym etapie.

137. Mając na uwadze powyższe, istnienie znacznych okresów całkowitej *bezczynności* w rozpatrywaniu sprawy może niewątpliwie zostać uznane za istotną wskazówkę co do tego, że przekroczono rozsądny czas trwania postępowania. Jednakże okres, który strony mogą uznawać za czas bezczynności, niekoniecznie jest takim okresem.

138. Jest tak w szczególności w przypadku okresu pomiędzy zakończeniem pisemnego etapu postępowania a rozpoczęciem etapu ustnego. W tym okresie wykonuje się szereg istotnych czynności, nawet jeżeli strony nie są o nich informowane (a w przypadku niektórych z tych czynności strony nie mogą być informowane ze względu na tajemnicę obrad sądów Unii) [80]. W szczególności, poza zakończeniem niezbędnych tłumaczeń, to na tym etapie postępowania sędzia sprawozdawca przedstawia Sądowi sprawozdanie wstępne, które zawiera analizę istotnych kwestii faktycznych i prawnych podniesionych w skardze oraz zalecenia w przedmiocie zasadności zastosowania środków

79 Zobacz podobnie wyrok ETPC z dnia 27 lutego 2018 r. w sprawie Ruotolo przeciwko Włochom, CE:ECHR:1992:0227JUD001246086, §17.

80 Zobacz art. 2, 8 i 35 statutu Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej. Zobacz także art. 32 regulaminu postępowania przez Trybunałem i art. 21 regulaminu postępowania przed Sądem.

organizacji postępowania lub środków dowodowych, w przedmiocie przeprowadzenia ustnego etapu postępowania, w przedmiocie ewentualnego przekazania sprawy wielkiej izbie lub izbie rozpoznającej sprawę w składzie złożonym z innej liczby sędziów, a także w przedmiocie ewentualnego przekazania sprawy Sądowi w składzie jednego sędziego [81].

139. Trudno jest przecenić znaczenie takiego dokumentu dla postępowania. Niemożliwe jest także oszacowanie a priori czasu potrzebnego na jego przygotowanie w każdej sprawie; przed jego sporządzeniem sędzia sprawozdawca musi głęboko przemyśleć problemy prawne podniesione w sprawie w celu określenia kierunków analizy i kwestii wymagających dalszego rozważenia lub wyjaśnienia [82]. Jego propozycje dotyczące dalszego procedowania w sprawie oparte są na przeprowadzonej przez niego wstępnej analizie prawnej.

140. Ponadto możliwa bezczynność Sądu na jakimś etapie postępowania nie stanowi jedynego czynnika, który należy wziąć pod uwagę w tym kontekście. *Nieefektywne* rozpatrywanie sprawy może w istocie być tak samo niemożliwe do zaakceptowania z punktu widzenia art. 47 karty. Wystarczy podać kilka przykładów: może to mieć miejsce, gdy niezbędne tłumaczenia pism procesowych trwają zbyt długo ze względu na problemy dotyczące pracowników lub problemy organizacyjne wewnątrz sądów Unii [83]. Taka sytuacja może wystąpić też wówczas, gdy sędziowie przez długi czas nie mogą ustalić tekstu orzeczenia kończącego postępowanie w danej instancji pomimo ponawianych częstych prób. Może to mieć miejsce również w przypadku licznych lub następujących po sobie zmian w składzie izby rozpatrującej sprawę, co zmusza członków tej izby do ponownego wykonania już raz zakończonych zadań. We wszystkich wskazanych powyżej okolicznościach czas trwania postępowania może stać się nadmierny z przyczyn, których nie można przypisać stronom i które – jak się zdaje – nie powinny mieć wpływu na prawo tych stron do szybkiego procesu.

141. W związku z tym zgadzam się z Kendrion, iż co do zasady analiza wymagana do stwierdzenia, czy poprzednie postępowanie przekroczyło rozsądny termin, powinna koncentrować się normalnie na długości postępowania jako całości. Zasadniczo nie należy skupiać się wyłącznie lub głównie na potencjalnych okresach bezczynności, a w szczególności na czasie, który upłynął pomiędzy zakończeniem pisemnego etapu postępowania a otwarciem etapu ustnego.

142. Jednakże w niniejszej sprawie nie można zarzucić Sądowi zaniedbania innych faz postępowania. W pkt 62 zaskarżonego wyroku Sąd orzekł, że „analiza akt w sprawie T-54/06 nie wykazała żadnej okoliczności pozwalającej stwierdzić istnienie okresu nieuzasadnionej bezczynności w okresie od dnia złożenia skargi do dnia złożenia dupliki […] oraz między otwarciem ustnego etapu postępowania a wydaniem wyroku”.

143. W związku z tym Sąd prawidłowo zbadał aktywność (lub bezczynność) Sądu w trakcie całego postępowania. Sąd skupił swoją analizę na konkretnej fazie postępowania, ponieważ stan faktyczny sprawy wskazywał na to, że problemy powodujące przedłużenie postępowania miały miejsce w tym okresie. W wyroku z dnia 26 listopada 2013 r. Trybunał Sprawiedliwości zauważył już bowiem, że okres pomiędzy zakończeniem procedury pisemnej a otwarciem procedury ustnej, trwający około 3 lata i 10 miesięcy „nie może znaleźć wytłumaczenia w okolicznościach niniejszej sprawy, niezależnie od tego, czy jest to złożoność sporu, zachowanie stron czy też zaistnienie kwestii incydentalnych” [84].

144. W świetle powyższego, nawet jeżeli argumentacja Kendrion w odniesieniu do metod, które Sąd powinien stosować w analizie takiej jak analiza przeprowadzona w niniejszej sprawie, nie jest niewłaściwa, zarzuty wobec Sądu wynikają z nieprawidłowej lektury zaskarżonego wyroku.

81 Zobacz art. 87 regulaminu postępowania przed Sądem.

82 Zobacz opinia rzecznika generalnego L.A. Geelhoeda w sprawach połączonych Sumitomo Metal Industries/Komisja, C-403/04 P i C-405/04 P, EU:C:2006:546, pkt 158.

83 Zobacz podobnie wyrok ETPC z dnia 21 lutego 1997 r. w sprawie Guillemin przeciwko Francji, CE:ECHR:1997:0221JUD001963292, §43.

84 Wyrok z dnia 26 listopada 2013 r., Kendrion/Komisja, C-50/12 P, EU:C:2013:771, pkt 103.

145. Wreszcie, co się tyczy twierdzenia Kendrion, że maksymalny rozsądny czas trwania postępowania przed Sądem w sprawie tego rodzaju powinien wynosić dwa i pół roku, uważam, że nie może ono zostać uwzględnione.

146. Przede wszystkim Kendrion podnosi, że takie ograniczenie wynika wyraźnie z orzecznictwa ETPC. Jednakże nie powołuje ona żadnego konkretnego orzeczenia w tym zakresie. Krótka analiza orzecznictwa Trybunału w Strasbourgu pokazuje jednak, że każda sprawa jest oceniana indywidualnie i że ETPC jest bardzo niechętny wyznaczaniu ścisłych lub sztywno ustalonych progów [85].

147. Ponadto niezależnie od wagi, jaką należałoby przypisać takiemu dokumentowi, nie znajduję we wspomnianym raporcie CEPEJ wyraźnego wsparcia dla argumentacji Kendrion. Po pierwsze, chciałbym zwrócić uwagę, że taki raport ma odzwierciedlać kwestie dotyczące postępowania sądowego na poziomie krajowym. Postępowanie przed sądami Unii – z ich wielojęzycznym środowiskiem – musi spełniać inne wymogi niż postępowania krajowe. Po drugie, fragment raportu, na który powołuje się Kendrion, wskazuje jedynie, że zwykle uznaje się, iż czas trwania postępowania wynoszący do dwóch lat jest możliwy do zaakceptowania w nieskomplikowanych sprawach. Raport stanowi następnie, że w skomplikowanych sprawach ETPC może zaakceptować dodatkowy okres, lecz sąd ten weźmie pod uwagę potencjalne okresy bezczynności. Wydaje mi się, że twierdzenie, iż ów raport sugeruje, że postępowanie przed Sądem nie powinno w żadnym razie trwać dłużej niż dwa i pół roku, niezależnie od skomplikowania sprawy, stanowi błędne odczytanie tego dokumentu.

148. Z powyższych przyczyn uważam, że należy również oddalić pierwszy zarzut odwołania Kendrion.

V. Skutki przeprowadzonej oceny

149. Jeżeli Trybunał zgodzi się z moją oceną, odwołanie wniesione przez Unię musi zostać uwzględnione, w związku z czym pkt 1 sentencji zaskarżonego wyroku powinien zostać uchylony.

150. Zważywszy, że w świetle zaistniałych okoliczności faktycznych i wymiany zdań przed Trybunałem możliwe jest wydanie ostatecznego wyroku w tej sprawie, Trybunał powinien oddalić roszczenie Kendrion o odszkodowanie z tytułu szkody majątkowej polegającej na zapłacie kosztów gwarancji bankowej za okres przekroczenia rozsądnego terminu na wydanie orzeczenia w sprawie T-54/06, Kendrion/Komisja.

151. Odwołanie Kendrion powinno zostać oddalone w całości.

VI. W przedmiocie kosztów

152. Zgodnie z art. 138 § 1 regulaminu postępowania przed Trybunałem kosztami zostaje obciążona, na żądanie strony przeciwnej, strona przegrywająca sprawę.

153. Jeżeli Trybunał zgodzi się z moją oceną dotyczącą odwołań, wówczas zgodnie z art. 137, 138 i 184 regulaminu postępowania przed Trybunałem Kendrion powinna pokryć koszty niniejszego postępowania. Koszty postępowania w pierwszej instancji powinny moim zdaniem pozostać rozdzielone tak, jak uczynił to Sąd. Komisja powinna pokryć własne koszty poniesione w obydwu instancjach.

85 Zobacz F. Edel, *The length of civil and criminal proceedings in the case-law of the European Court of Human Rights among many*, 2nd ed., Council of Europe Publishing, 2007, s. 33–39 i obficie przytoczone tam orzecznictwo.

VII. Wnioski

154. W świetle powyższych rozważań proponuję, aby Trybunał:

– uchylił pkt 1 sentencji wyroku Sądu z dnia 1 lutego 2017 r., Kendrion/Unia Europejska (T-479/14, EU:T:2017:48);

– oddalił roszczenie Kendrion NV o odszkodowanie z tytułu szkody majątkowej polegającej na zapłacie kosztów gwarancji bankowej za okres przekroczenia rozsądnego terminu na wydanie orzeczenia w sprawie T-54/06, Kendrion/Komisja;

– oddalił odwołanie wzajemne wniesione przez Kendrion;

– obciążył Kendrion własnymi kosztami i kosztami Unii Europejskiej, reprezentowanej przez Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, poniesionymi w postępowaniu odwoławczym, oraz własnymi kosztami poniesionymi w postępowaniu w pierwszej instancji;

– obciążył Unię Europejską, reprezentowaną przez Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, własnymi kosztami poniesionymi w postępowaniu w pierwszej instancji; oraz

– obciążył Komisję Europejską własnymi kosztami poniesionymi w postępowaniu w obydwu instancjach.